

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

SAYI:17

SAMSUN 2004

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI:17 SAMSUN 2004

Sahibi:

İlâhiyat Fakültesi Adına:
Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT

Mesul Müdürü:

Yrd. Doç. Dr. İsrail BALCI

Yazı İşleri Müdürü:

Doç.Dr. Yavuz ÜNAL

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT,
Doç. Dr. Mustafa KÖYLÜ, Doç. Dr. Mevlüt KAYA

Kapak Tasarımı Dizgi ve Mizanpaj

Arş. Gör. Hasan ATSIZ

Baskı & Cilt

Ceylan Ofset 431 14 44
Sayı: 17 Samsun 2004

CİMÂU'L-İLM: İSLÂM HUKUKUNUN KAYNAKLARI ÜZERİNE BAZI TARTIŞMALAR*

Muhammed b. İdris eş-Şâfiî
Çev.: Dr. Osman ŞAHİN**
Mithat YAYLI***

A- Giriş:

Rebî' b. Süleymân'ın Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'den nakline göre, Şâfiî şunları anlatmıştır:

İnsanların âlim saydığı veya kendini ilim sınıfında gören hiç kimsenin, Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'den (sav.) sonra kimseye imkân vermediği için, Hz. Peygamber'in (sav.) emrine uymanın ve onun hükmüne teslim olmanın Allah'ın farzı olduğu; Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün Sünneti dışında hiç bir sözün/görüşün mutlak surette bağlayıcı olmayacağı ve bu ikisi (Kur'ân ve Sünnet) dışında kalanların bunlara tabi olacağı; bize ve bizden önceki ve sonraki insanlara Hz. Peygamber'den (sav.) gelen haber(ler)i kabul etmenin Allah'ın farzı olduğu konusunda ihtilâf ettiğini duymadım.

Yine -inşâallah- görüşlerini açıklayacağım bir fırka dışında, hiç kimse, Hz. Peygamber'den (sav.) gelen haberi kabul etmenin farz/vacip olduğunda ihtilâf etmemiştir.

* Daha sonra, Kelâmcılar ile halkın Fıkıhçı dediği kişiler, haberin Hz. Peygamber'e âdiyetini tespit konusunda tamamen farklı görüşlere ayrılmışlardır. Bazıları da araştırmayı azaltıp, taklide varmış ve gaflet içinde riyaset peşine düşmüşlerdir. İnşâallah, sana, tanıdığım her fırkanın düşüncelerini yansıtan örnekler vereceğim.

B- Rivayetleri/Hadislerin Hepsini Reddeden Grup:

* Bir mezhebe mensup âlimlerden biri ile aramızda şöyle bir diyalog yaşandı:

Muâriz: *Sen Arapsun ve Kur'ân senin kavminin diliyle inmiştir. Ve sen onu ezberlemeye çok yatkınsun. O (Kur'ân)da Allah'ın indirdiği*

** Öğr. Gör. Dr., O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi.

*** Öğr. Gör., O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi.

öyle farzlar vardır ki, Kur'ân'ı anlamakta zorlandığı için, birisi farzların bir harfinden dahi şüphe duysa, onu tövbe etmeye çağırırım, tövbe ederse ne âlâ, etmezse onu öldürürüm. Allah Teâlâ Kur'ân'da "... Biz bu Kitabı sana her şeyi açıklamak için, indirdik..."¹ buyurmuştur. O halde sana veya başkasına, Allah'ın farz kıldığı bir konuda, bazan 'buradaki farz, genel(âmm)dir', bazan 'özel(hâss)dir'; bazan 'buradaki emir kat'î farz ifade eder', bazan da 'zannî farz/delâlet belirtir', dilerse 'mubahtır' demesi nasıl câiz olabilir?

Bu konuda en çok ayırım yapıp (üzerine durduğum) şey de, senin birinden, onun başka birinden, onun da bir başkasından rivayet ederek Rasûlullah'a (sav.) dayandırdığın bir, iki veya üç (varyantlı ahad) hadis(ler)dir. Ne senin, ne de mezhebine tâbi olanların, sizin muhatap olup, doğruluk ve hıfz konusunda ileri seviyede gördüğünüz kimselerle, sizin ve bizim beraberce muhatap olduğumuz kimseleri, sözünde yanılıya (galat), unutkanlığa ve hataya düşme konusunda temize çıkardığınızı/ibrâ ettiğinizi görmedim. Aksine çoğu için 'Falanca şu hadisinde, filanca da şu hadisinde yanıldı' dediğinizi gördüm.

Aynı şekilde siz ve size (ahad) hadîs rivayet edenler, helal ve harama delil edindiğiniz (o), ferdin hadîsi (ahad) için, biri çıkıp 'Bunu Rasûlullah (sav.) söylememiştir' deseydi, sadece onu hatalı görür ve yalanlardınız, ama onu tövbeye çağırılmaz ve söylediklerin ne kötüdür, demekten fazla bir şey yapmazdınız.

Hiç kimsenin, sizin belirttiğiniz şartları taşıyan ve haberlerini Allah'ın Kitabı yerine koyup emir ve yasak için delil aldığınız kimselerin haberine dayanarak, Kur'ân'ı duyan birinin yanında, onun hükümlerinden biri ile onun zahiri arasını, ayırması câiz midir?

Şâfî: Biz, kesin ve kuşatıcı bilgiye (ihata²) veya doğru habere (haber-i sadık) ve kıyasa dayanarak (hüküm) veriyoruz. Bize göre, kıyasın sebepleri çeşitlidir. Bütün bunlara dayanarak hükmetsek de, bunların bazıları diğerinden sübut/sağlamlık bakımından daha güçlüdür.

Muâriz: Bunun örneği nedir?

Şâfî: Bir adamın ikrârına, beyyineye (ispat) ve kendisinin yeminden kaçınıp hasmının yemin etmesine, dayanarak (hüküm) vermemdir. İkrâr beyyineden daha güçlüdür. Beyyine de kişinin yeminden kaçınıp hasmının yemin etmesinden daha güçlüdür. İşte her ne kadar biz, bunlara dayanarak bir hükümde bulunuyorsak da, bunun sebepleri farklıdır.

¹ Nahl (16), 89.

² Eserinin çeşitli yerlerinde geçen "ihata" terimi metnin bütünlüğü ve kullanıldığı yerlerdeki bağlam dikkate alınarak "kesin ve kuşatıcı bilgi" olarak çevrilmiştir.

Muâriz: Haberlerini kabul etmeniz konusunda eleştirilerimiz bulunan kimselerin haberlerini kabul etmeye kalkıştığınıza göre, bunu reddedenlere karşı deliliniz nedir? Şayet onlar hakkında bir vehim/tahmin söz konusu ise bunu asla kabul etmem. Ben ancak bir harfından bile şüpheye düşmenin câiz olmadığı Kitabı gibi Allah'a karşı şahitlik edebileceğim veya onun dışında kesin ve kuşatıcı olabilecek bir şeyi kabul ederim.

Şâfi: Allah'ın Kitabının dilini (Arapça) ve Onun hükümlerini bilenlerin, bu ikisine ait bilgisi, doğru (sâdık) kimselerin, Rasûlullah'tan (sav.) naklettikleri haberlerin kabul edileceğini gösterir. (...³) Bununla, âmmenin ve ferdin haberini de görmediğin halde, Rasûlullah'ın konumu bilinmiş oldu.

Muâriz: Tabii.

Şâfi: Ama sen savunduğun görüşüne rağmen, bunları reddetmiştin.

Muâriz: Bana, haberlerin kabulünde huccet olacak, bunun gibi bir şey gösterir misin? Eğer gösterirsen, izahın daha açık, muhatabın karşısında delilin daha güçlü olur ve kendi görüşünü terk edip senin görüşüne geçecek kişinin içi daha çok rahat edecektir.

Şâfi: Şayet insafîlular gibi davranırsan, bazı sözlerimde, aslında kendisinden vazgeçmen gereken bazı şeylere dayandığını görür, dinle ilgili olarak gaflete düşmemen gereken konularda derin bir gaflete düştüğünü fark edersin.

Muâriz: Eğer hatırlıyorsan bir örnek söyle.

Şâfi: Allah Teâlâ "Ümmî bir topluma, yine kendi içlerinden onlara Allah'ın ayetlerini okumak, onları temiz toplum haline getirmek ve onlara Kitabı ve hikmeti öğretmek üzere bir peygamber gönderen O'dur."⁴ buyurmuştur.

Muâriz: Kitabın Allah'ın Kitabı olduğunu biliyoruz. Peki 'Hikmet' nedir?

Şâfi: Rasûlullah'ın (sav.) Sünnetidir.

Muâriz: (Bu ifade) 'toplucu Kitabı öğretir (nakleder), özel olarak da hikmeti, yani onun hükümlerini öğretir' anlamına gelemez mi?

Şâfi: Yani sen, onlara Allah'tan yaptığı açıklamalar ile namaz, zekat, hac vb. farzlara ait (detay) açıklamaları ayımdır, dolayısıyla

³ Muhakkik Muhammed Zehra en-Neccâr'ın belirttiği gibi, bu kısımda eksiklik/düşme bulunduğu için, hata olur endişesi ile mevcut cümleyi çevirmemeyi uygun bulduk.

⁴ Cum'a (62), 2.

Allah bazı farzlarını muhkem bir surette Kitabıyla ortaya koyarken, diğer yandan onların nasıl olduklarını Peygamberinin (sav.) diliyle açıklamıştır, diyorsun.

Muâriz: *Şüphesiz bu ihtimal var.*

Şâfîi: Sen eğer bu görüşe sahıpsen, onlar da önceki gibi, Hz. Peygamber'den (sav.) gelen bir haber vasıtasıyla ulaşabileceğin şeylerdir.

Muâriz: Peki 'Kitap' ve 'hikmet'in aynı anlamda kullanıldığı (tekrîru'l-kelam) görüşünü savunsam?

Şâfîi: (Ayette) Kitap ve hikmet zikredildiğine göre, hangisi daha uygundur: ikisinin ayrı ayrı şeyler olması mı, yoksa aynı şeyler olması mı?

Muâriz: *İkisi -senin dediğin gibi- Kitap ve Sünnet olmak üzere iki ayrı şey de olabilir, tek bir şey de olabilir.*

Şâfîi: Ama en açığı birincisidir. Kur'an'da da bizim söylediklerimizi (destekleyen) ama senin görüşüne aykırı delâlet vardır.

Muâriz: *Peki nerede?*

Şâfîi: Allah Teâlâ'nın "Eulerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmeti de hatırlayın. Allah her şeyi en inceliklerine kadar bilir ve hakkıyla haberdardır."⁵ ayeti onların evlerinde iki şey okunduğunu ifade eder.

Muâriz: *Bu Kur'an okunur. Peki hikmet nasıl okunur?*

Şâfîi: Okuma (tilâvet) kelimesi Kitap ve Sünnet için de kullanılır. Aynı şekilde hikmet için de kullanılır.

Muâriz: *Bu (ayet), hikmetin Kur'an'dan farklı olduğu konusunda öncekinden daha açıktır.*

Şâfîi: Allah Nebisine (sav.) uymayı (ittibâ) bize farz kılmuştur.

Muâriz: *Nerede?*

Şâfîi: Allah Teâlâ "Hayır. Rabbine yemin olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükümde içlerinde bir sıkıntı duymadan, (sana) tam teslim olmadıkça, iman etmiş olmazlar."⁶, "Rasûle itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur..."⁷ ve "... O

⁵ Ahzâb (33), 34.

⁶ Nisâ (4), 65.

⁷ Nisâ (4), 80.

(Peygamber)in emrine muhalefet edenler fitneye veya çetin bir azaba düşmekten sakınsınlar.”⁸ buyurmuştur.

Muâriz: Hiçbir şey bize, hikmet'in, Rasûlullah'ın (sav.) Sünneti olduğunu söylemekten daha uygun gelmez. Şayet bazı arkadaşlarımız 'Allah bize Rasûlullah'ın hükmüne teslim olmanızı emretmiştir. Hikmeti ise ona indirdiği şeylerdir' demiş olsaydı, hikmete teslim olmayana, Rasûlullah'ın (sav.) hükmüne teslim oldu denilebilirdi. (Yani çelişki olurdu.)

Şâfiî: Allah Teâlâ “Rasûl size neyi getirirse onu alın ve size neyi yasaklarsa onu terk edin.”⁹ buyurarak, bize onun emrine tabi olmamızı farz kılmıştır.

Muâriz: Evet, Rasûlullah'ın (sav.) bize emrettiğini almanız, bize yasakladığını terk etmemiz vahiyde açık bir şekilde mevcuttur.

Şâfiî: Bize ve bizden önceki ve sonrakilere farz olan şey, aynıdır.

Muâriz: Tabii.

Şâfiî: Rasûlullah'ın (sav.) emrine uymak üzerimize farz olduğuna göre, o bize bir şeyi farz kıldığı zaman, farzı alacağımız şeyi/kaynağı bize gösterdiğini de kesin olarak bilir miyiz?

Muâriz: Evet.

Şâfiî: Sen veya senden önce ya da sonra Rasûlullah'ı görmeyen kişiler Rasûlullah'ın (sav.) emirlerine uyma farzını yerine getirme konusunda, ondan gelen haber dışında bir yol bulabiliyor musunuz? Ben bunu Rasûlullah'tan (sav.) gelen bir haberle yerine getirmekten başkasını bilmiyorum. Ayrıca bu, Kur'an'ın nâsîh ve mensûhu konusunda da seni bağlar.

Muâriz: Bana o (nâsîh-mensûh)tan örnek ver.

Şâfiî: Allah Teâlâ “Birinize ölüm gelip çatdığı zaman geride mal bırakıyorsanız, anne-babaya ve akrabalara vasiyette bulunmanızı farz kılmıştır.”¹⁰ buyurmuştur. Miras hisseleri (ferâiz) konusunda da “... eğer çocuğu varsa, anne-babasından her birine geride bıraktıklarından altıda bir; çocuğu olmayıp da anne-babası ona mirasçı olmuşsa anneye üçte bir; (ölenin) kardeşleri varsa, anneye altıda bir (hisse) vardır...”¹¹ buyurmuştur. Biz, Hz. Peygamber'den gelen habere dayanarak feraiz ayetinin anne-babaya ve akrabalara vasiyeti nesh ettiğini

⁸ Nûr (24), 63.

⁹ Haşr (59), 7.

¹⁰ Bakara (2), 180.

¹¹ Nisâ (4), 11.

savunuyoruz. Biz haberi kabul etmiyor olsaydık, biri çıkıp vasiyet, ferâizi nesh etmiştir diyebilirdi. Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen haber dışında bir delilimiz var mı?

Muâriz: *Bu durum Kitap ve hikmet meselesine benziyor. Rasûlullah'tan gelen haberi kabul etmemiz gerektiği konusunda senin için delil sabittir. Sen saydığın ve aynı manada Kur'ân'da bulunan (deliller)le dayanarak haberi kabul etmenin (bütün) Müslümanlara lazım olduğu sonucuna vardın. Delil ortaya çıkarsa, mevcut görüşümü açıkça değiştirme konusunda kibre kapılıp olumsuz davranmam. Bilakis mevcut görüşümden hak gördüğüm görüşe dönmeyi sorumluluk sayarım. Fakat Kur'ân'da bulunan genel bir lafzı (âmm) bazan genel, bazan da özel (hâss) yapmana ne dersin?*

Şâfiî: Arapça geniş/esnek bir dildir; bazan genel (âmm) bir lafız kullanır onunla husus kastedebilirsin, bu durum da lafzında görünür. Ancak bu gibi durumlarda ben, sıradan haberlere değil, bağlayıcı habere dayanıyorum. Kur'ân'da böyle indirilmiş ve bu bazan Kur'ân'da bazan da sünnette açıklanmıştır.

Muâriz: *Bana ondan örnek ver!*

Şâfiî: Allah Teâlâ "Allah her şeyi yaratandır."¹² buyurmuş ve ayeti genel kastedilen âmm bir lafızla (*her şeyi*) ifade etmiştir.

Yine "Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışsınız diye boylara soylara ayırdık. Şüphesiz sizin Allah'a göre en üstünüzünüz kulluk bilincine en fazla sahip olanınızdır..."¹³ ayetinde geçen bir dişî ve bir erkekten yaratılan her kişi lafzı, umum kastedilen âmm lafızdır. Ancak onda "Şüphesiz sizin Allah'a göre en üstünüzünüz kulluk bilincine en fazla sahip olanınızdır" ifadesiyle husus da kastedilmiştir. Zira takva ve karşıtı ancak bâliğ ve akıllarını kaybetmemişler için geçerlidir.

Aynı şekilde "Ey insanlar! Size örnek verildi, iyi dinleyiniz; Allah dışında dua ederek yakardığınız şeylerin hepsi bir araya gelse, bir sinek bile yaratamazlar..."¹⁴ buyurmuştur. İlmen kesin olarak bilinmektedir ki, Rasûlullah (sav.) dönemindeki bütün insanlar, Allah'ı bırakıp başkasına tapmıyorlardı; çünkü onların arasında mümin olanlar da vardı. Ancak kelimeler genel (âmm) olarak ifade edilmiş, ama bundan sadece o özelliği taşıyanlar kastedilmiştir.

Yine "Onlara deniz kıyısındaki o kasabayı sor. Hani şu, cumartesi (avlanma yasağını) ihlal edenleri..."¹⁵ ayeti de başkalarını değil

¹² En'âm (6), 102; Ra'd (13), 16; Zümer (39), 62; Gâfir (40), 62.

¹³ Hucurât (49), 13.

¹⁴ Hacc (22), 73.

¹⁵ Ar'âf (7), 163.

sadece yasağı ihlal eden ora halkını göstermektedir. Bu konuda, yazdığım bir kitapta daha çok örnek zikrettim.

Muâriz: Bunların hepsi senin dediğin gibidir. Fakat bana, Allah'ın Kitabı dışında, husus kastedilen âmı açlıkla!

Şâfiî: Allah namazı farz kılmıştır ve sen de bunu herkese şâmil görüyorsun, değil mi?

Muâriz: Tabii.

Şâfiî: Hayızlıyı da bunun dışında görüyorsun?

Muâriz: Evet.

Şâfiî: Yine zekatı her mala şâmil sayıyor, ama bazı malları da bunlardan hariç görüyorsun?

Muâriz: Tabii.

Şâfiî: Anne-babaya vasiyeti de feraiz ayetiyle mensûh görüyorsun?

Muâriz: Evet.

Şâfiî: Babalar, anneler ve çocuklarla ilgili miras paylarını umûmî görüyorsun; ama Müslümanlar Sünnet'e uyarak kafiri Müslümanın, köleyi hür olanın, katili de öldürdüğü kimsenin varisi yapmamışlardır.

Muâriz: Evet. Biz de bunların bazısına katlıyoruz.

Şâfiî: Peki seni bu sonuca götürten nedir?

Muâriz: Sünnet. Çünkü bu konuda Kur'ân nassı yok.

Şâfiî: Allah'ın Kitabındaki hükümleri konusunda, Allah'ın, Rasûlü'ne itaati farz kıldığını ve Allah Teâlâ'nın onu getirdiği, husûsî, umûmî, nâsîh ve mensûh ayetleri açıklama mevkiini öğrenmiş oldun.

Muâriz: Evet, ama ben bu görüşü savunanların hatasını anlayana kadar, buna muhalefet etmeye devam edeceğim. İnsanlar (haberler) konusunda iki görüşe sahip oldular: **a)** Biri Allah'ın Kitabında açıklama (beyan) varken haberi kabul etmez.

Şâfiî: Ona ne lazım gelir ki?

Muâriz: Yüksek mertebedeki biri, diğer dengine bir emir gönderiyor ve 'Kim namaz adını taşıya(bile)cek ve zekat den(ebil)ecek en az bir şey yaparsa, sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Bunun vakti de yoktur. Her gün iki rekat namaz kılsa da (olur)' diyor. Ona göre, bir konuda Allah'ın Kitabında hüküm yoksa, kimseye hiçbir farz yoktur. **b)** Diğer, Kur'ân'da hüküm varken de haberi kabul eder. Bu da hakkında

Kur'ân bulunmayan konularda birinciye yakın düşünüyor. Dolayısıyla onunla aynı veya yakın bir sorumluluk taşımaktadır. Haberi reddettikten sonra onun geçerli olduğunu kabul etme ve nâsihi-mensûhu, hâss-âmnu, hatayı bilmeme noktasına geldi. Bu iki görüşün sapıklığı açıktır. Ben hiç birini savunmuyorum. Fakat kesin ve kuşatıcı bilgi ile haram olan bir şeyi, o kesinliğe ulaşmayan bir şeyle mubah görmenizin delili var mı?

Şâfiî: Evet.

Muâriz: *O nedir ki?*

Şâfiî: Sen yanımdaki şu adam hakkında ne derisin: onun kanı ve malı haram mıdır?

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Peki, iki şahit bir adam öldürdüğüne ve malını aldığına dair aleyhine şahitlik etse ve mal da elinde mevcut olsa?

Muâriz: *Onu kısas olarak öldürürüm, elindeki malı da lehine şahitlik yapılan kişinin (maktul) varislerine veririm.*

Şâfiî: Peki, iki şahidin yalan ve hata ile şahitlik etmesi mümkün mü?

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: O halde sen, kesin olarak haram olan can ve malı, çok da kesin olmayan iki şahit ile nasıl mubah kıldın?

Muâriz: *Ben şehadeti kabul etmekle yükümlüyüm.*

Şâfiî: Peki sen, Allah'ın Kitabında, öldürme şahadetini kabul etmeye dair bir nass bulabiliyor musun?

Muâriz: *Hayır, ama bunun bana emredildiğini mana (istidlâl) yoluyla çıkarabiliyorum.*

Şâfiî: 'Katl'in, kısas ve diyet cezasına ihtimali olduğuna göre, bu mana kısas/öldürme dışında bir hükmü (diyet) gösteremez mi?

Muâriz: *Bu konudaki delil şudur: Müslümanlar iki şahitle öldürmeye/kisas icmâ ettiklerine göre, biz Kitabın ibaresinin üzerinde icmâ edilen manaya muhtemel olduğunu kabul ederiz. Çünkü ümmetin bazısı hata etse bile, hepsi Allah'ın Kitabı'nun manasını tespitite hata etmezler.*

Şâfiî: Görüyorum ki, başkasını bırakıp, Hz. Peygamber'den (sav.) gelen haberi kabul etmeye ve icmâa yöneldin.

Muâriz: *Bu bana vaciptir.*

Şâfiî: Kesin olarak haram olan can ve malı, kesin olmayan şahadetle mubah saydığına da aynı şeyi yaptığını görüyoruz.

Muâriz: *Böyle emrolundum.*

Şâfiî: Sen –gaybı Allah'tan başkası bilmediği halde- zahiren iki şahidin doğruluğuna dayanmakla emrolunduğun için onların zahirdeki şahadetlerini kabul ettin. Halbuki biz, hadis ravisinde şahitte aradığımızdan daha fazlasını arayıp, buna göre, kişilerin şahitliğini câiz görüyor, ama onlardan tek kişinin hadisini/rivayetini kabul etmiyoruz. Çünkü, hadisçinin/ravinin doğruluğuna ve yanlışlığına Kitap ve Sünnet ile (hadis) hafızlarından ona ortak olanlardan deliller bulup, (hakkında yorum yapabiliyoruz). Yani rivayetler(in sahiplerini değerlendirme) konusunda deliller var, ama şahitliklerde böyle bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.

Muâriz: *Gerek haberin reddinde, gerekse bir seferinde bazısının kabulü, başka seferinde benzerinin reddi konusunda belirttiğin ayrımlar, bundaki hatayı ve beraberindeki söz çelişkilerinin gerekliliğini beyan eden nitelermelerin ve burada belirttiğimiz ve Kitapta onların ve diğerlerinin aleyhinde deliller bulunması ile birlikte bana delil oluşturdu. Ve senden dolayı Rasûlullah'tan (sav.) gelen haberi kabul etmem gerektiğine ikna oldum. Allah'ın ona itaati farz kılması konusundaki açıklamaların sebebiyle, delâletin onun istediği mana üzerine olduğunu öğrendim. Ben onun haberini kabul ettiğim zaman, Allah'tan dolayı Müslümanların –inşallah, sadece hak üzere icmâ ya da ihtilâf edeceklerine dair sözlerimi de dilkate alarak- icmâ edip, ihtilâfa düşmedikleri bir şeyi kabul etmiş olurum.*

Peki Kitap'ta nass, Rasûlullah'tan (sav.) da haber/rivayet olarak bulamadığımız, ama size sorulduğunda da olumlu veya olumsuz cevap verdiğini duyduğum durum hakkında ne dersin? Bu şekilde görüş bildirirken sana nereden câiz oluyor ve sen ondaki doğruyu ve yanlışını nasıl bilebiliyorsun? Sen sana gaib/uzak aranan bir asıl üzerine içtihat yaparak mı bu (görüşü) söylüyorsun, yoksa rasgele mi konuşuyorsun? Üzerine uygulama yapacağın (kıyas) mevcut bir örnek olmaksızın, helal veya haram kılma ya da farklı/yeni bir görüş ortaya atmanı sana kim mubah kıldı? Eğer bunu kendin için sen câiz kıalarsan, senden başkasının da baş vuracağı bir örneği (asıl) ve doğrusunu yanlışından ayıracağı bir ölçütü olmadan kalbine geleni söylemesi câiz olur. Eğer gücün yetiyorsa bu konuda sana delil olacak bir açıklama yap, yoksa görüşün delilsiz kalır ve sana iade edilir.

Şâfiî: Allah'ın Kitabında veya Sünnette yahut icmâda ya da bağlayıcı (lazım) bir haberde delil bulmadıkça, benim de başka bir âlimin de, bir şeyi mubah ya da yasak saymada, birinden bir şeyi almada veya ona vermede söz söyleme hakkı olamaz. Bu haberlerden

biri yoksa, istihsânımıza/keyfimize ve aklımıza gelene göre görüş bildirmemiz câiz olmaz. Bir de bağlayıcı haberleri araştırarak, ancak kıyas ile içtihat yaparak görüş bildirebiliriz. Doğruyu yanlıştan ayırabilecek bir kıyas için örnek kullanmadan görüş bildirmemiz câiz olsaydı, bizimle beraber herkesin de aklına geleni söylemesi câiz olurdu. Fakat hem bize hem de zamanımızdaki âlimlerin, sadece belirttiğim yolla görüş bildirme hakkı vardır.

Muâriz: *Anladığıma göre, aslında görüş bildirme hakkı kısıtlı, ancak -belirttiğin gibi- kıyas yoluyla câiz oluyor. Senden iki isteğim var; birincisi sana kıyasın câiz olduğu konusundaki delili söylemen. Halbuki, haber gibi, kapsamlı bir şekilde yapılan kıyas, bizzat içtihat- tur. Dolayısıyla kıyas yapmadan görüş bildirmen nasıl câiz olmaz? Bu konudaki cevabını kısaca ver, bilgilerini sun.*

Şâfiî: Allah Teâlâ Kitabını her şeyi açıklamak için indirmiştir. Açıklama da birkaç şekilde olabilir: **a)** Açıkça farz olduğunu belirttiği konular, **b)** Mücmel olarak (cümleten) indirip, hükmün öğrenilmesi için içtihadı emrettiği ve istenen hükme götürecektir işaretleri kullanır- da yaratıp, onlara farz kıldığı şeyi aramada bunları nasıl kullanacak- larını gösterdiği konular. Allah'ın onlara, farz kılınanı aramaları emri, Allah bilir, iki türdür; **birincisi** talep, talep edenin/arayanın, keyfi olarak araması değil, amaçlanan şeye yönelmek şeklinde olur. **Diğere- ri**, aranması emredilen şeyi aramada, içtihatla bulunmakla mükellef tutmasıdır.

Muâriz: *Söylediklerine delâlet eden şeyi açıkla.*

Şâfiî: Allah Teâlâ "Yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görü- yoruz, seni razı olduğun kibleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Ha- ram'a doğru çevir."¹⁶ buyurmuştur. 'Şatrahü' demek, 'ona yönelmek' demektir. Bu da onu karşıya almakla olur.

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Yine Allah Teâlâ "Kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulabilesiniz diye sizin için yıldızları yaratan O'dur."¹⁷ buyurdu. Ayrıca yıldızları, geceyi, gündüzü, ayı, güneşi bizim emrimize verdiğini, dağları ve yer yüzünü yarattığını, Mescid-i Haram'ı yeryüzünün bir yerine yerleştirdiğini açıkladı.¹⁸ Kullarını da ona yönelmekle sorumlu tuttu. Şimdi, bazısı onu bizzat görür. Bunların ona doğrudan yönelmekten başka yolu yoktur. Bazısı da hem kendisi hem de evi/yurdu ondan uzakta bulunur. Bu durumda yıldızlar, güneş, ay, rüzgarlar, dağlar ve rüzgar (yönleri) ile istidlal ederek ona yönelir. Her biri de yerine göre kullanılır ve diğerine

¹⁶ Bakara (2), 144.

¹⁷ En'âm, (6), 97.

¹⁸ Toplu olarak bkz. Arâf (7), 54; İbrâhîm (14), 33; Nahl (16), 12.

Her biri de yerine göre kullanılır ve değerine ihtiyaç bırakmadan sonuca götürebilir.

Muâriz: *Bu durum anlattığın gibidir. Ama (kibleye) yöneldiğin zaman isabet ettiğine kesin kanaat getiriyor musun?*

Şâfiî: Kesin kanaat, yöneldiğimde mükellef olduğum konuda isabet etmem ise -ki bundan daha fazlasından sorumlu değilim- evet.

Muâriz: *Sen bu yönelişinle Kâbe'ye isabet ettiğinden kesin emin misin?*

Şâfiî: Benim kesinliğini tespit etmek zorunda olduğum şey Kabe'ye isabet etmek midir? Ben ancak (ona doğru yönelme konusunda) içtihat etmekle mükellefim.

Muâriz: *Neyle mükellefsin?*

Şâfiî: Mescid-i Haram'a yönelmekle mükellefim ve ben de bunun yaptım. Zaten hiçbir insan gözle görmedikçe Beytullah'ın yerine isabet konusunda kesin bilgiye sahip olamaz. Çünkü insan oğlu gözünden irak olan (gaib) şeyleri kesin olarak bilemez.

Muâriz: *Yani sen isabet ettim diyorsun?*

Şâfiî: Bana emredilen konuda isabetli davrandım anlamında, evet.

Muâriz: *Bu konuda senin verdiği cevap dışında, hiçbir cevap sahih olmaz. Kesin olarak isabet etmekle mükellefim diyen kişi, ancak kesinlikle isabet ederek namaz kıldığını iddia ediyor demektir. Halbuki Kur'an -senin de belirttiğin gibi- sadece Mescid-i Haram'a yönelmeyi emretmiştir. Yönelme de araştırmak ve elinden gelen çabayı göstermektir (icthât), yoksa kesin bir bilgiye ulaşmak değildir. Eğer hazırdaysa, bunlardan başka örnekler de söyler misin?*

Şâfiî: * Allah Teâlâ "... Sizden kim kasten onu öldürürse, cezası, içinizden adâlet sahibi iki kişinin hükmedeceği ona denk bir davadır..."¹⁹ buyurmuştur. Buna göre iki âdil kişi öldürülen hayvanın dengini bulma konusunda içtihat edeceklerdir. Çünkü nitelikler değişkendir; kimi küçük olur, kimisi büyük. Dolayısıyla iki âdil kişinin, dengine hükmetmek için, içtihat etmekten başka yolları var mıdır? Zaten onlara benzerini bulmayı emretmenin dışında başka bir sorumluluk yüklenmemiştir. Bu da -önceki ayetin delâlet yönü gibi-, benzer olan hayvan içtihatla belirlendiğine göre, bu benzerliği içtihat-tan başka yolla belirlemenin yasak olduğunu göstermektedir. Mükellefe ne av konusunda, ne de -uzakta olduğu zaman- kible konusun-

¹⁹ Mâide (5) 95.

da (farklı bir şey) emredilmiştir. Dolayısıyla ilgili işaretleri araştırıp içtihat etmeden dilediği yöne namaz kılan kişi asla yönelmede isabet ettiğinden emin olamaz. Av hayvanı konusunda da durum aynıdır. Ayrıca bu (ayet) hiç kimseye ilmi konuda içtihat etmeden söz söylemenin câiz olmadığını da göstermektedir.

Burada sözü edilen içtihat, kiblede Beytullah'ı araştırma ve av hayvanında dengini araştırmada yapılan içtihat gibidir. İctihat ancak bağlayıcı bir haber -yani Kitap, Sünnet veya icmâ- yoluyla konuya ilişkin işaretlere (delâil) vakıf olan için geçerlidir. Sonra Beytullah'tan uzakta olanların ve avın dengini bulmakta zorlananların yaptığı gibi, onu, bahsettiğim şeylerin bazısıyla istidlalle ona kıyas ederek arar. Fakat bu şekilde hiçbir alete/araca sahip olmayanların, ilmi konularda hiçbir şey söyleme hakları yoktur.

Bunun bir benzeri de şudur: Allah şahitlerin şahitlik için, âdil olmalarını- ki, adâlet taatle amel etmektir- ve akli şart koşturmuştur. Bu durum bizim için zahirde mevcutsa, biz şahidin zahirdeki şehadetini kabul ederiz. Halbuki o (şahidin) gerçeği içinde gizlemesi mümkündür. Fakat biz gayb(ı bilmek) ile mükellef değiliz. Öte yandan içi ile dışının bir olduğuna dair kesin bilgiye sahip olmadığımız zaman, (zâhiren) adâlet alametleri de taşıyorsa, bize gelen kişinin şehadetini kabul etmemize ruhsat da yoktur. İşte bu örnek de konuya delâleti bakımından öncekiler gibidir. Hiç kimsenin söylediğimiz vasıfları taşımadan ilmi konularda görüş bildirmesinin câiz olmadığı açıktır.

Muâriz: *Herkesin bildiği bir delâlet örneğiyle, onu bana gösterir misin?*

Şâfi: Evet.

Muâriz: *Peki onlar nedir?*

Şâfi: Kusuru konusunda ihtilâfa düşülen elbise/bez, köle vb. ticaret malları hususunda kıymet takdir etmek için hakim bunları kime gösterecek?

Muâriz: *Onu bilir kişilerden başkasına gösteremez.*

Şâfi: Çünkü (malı vb.) gördükleri günkü piyasayı ve neyin noksanlaştırıcı kusur olup, neyin olmadığını bildikleri için, onların durumu, bilmeyenlerden farklıdır.

Muâriz: *Tabii.*

Şâfi: Tabii bunu, onlardan başkası bilemez.

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Onların bilgileri de, o günün piyasasına göre malları bir birine kıyas ederek yaptıkları içtihattır.

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Ayrıca onların kıyası da kesin bilgi değil, içtihattır.

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Bunların isabet ettiğine dair kesin bilgiye sahip olmadığın için, onlardan başka akıl sahibi olan kişiler 'biz de içtihat ediyoruz' deseler, sen onlara bunlar âlim/ehil oldukları için içtihat ediyorlar, sen ise cahil/bilgisiz olarak içtihat ediyor, rasgele görüş bildiriyorsun, demez misin?

Muâriz: *Onlara başka cevap verilmez ki! Delilin desteklediği bu cevap, yeterlidir.*

Şâfiî: Ya bilir kişiler, biz kesin bilgiye sahip olmadığımıza göre, bu konuda kıyas yapmadan, günün fiyatlarını tahmin ederek/zanla ve düşünerek görüş bildireceğiz, deselerdi, bu da onlara câiz olmazdı (değil mi)?

Muâriz: *Tabii.*

Şâfiî: İşte bu şekilde, Allah'ın Kitabını, Rasûlullah'ın (sav.) Sünnetini ve âlimlerin görüşlerini bilmeyen ve akıl sahibi olmayan kimselerin, kıyas yaparak görüş bildirme ve araştırma yapma hakları yoktur. Ayrıca bir âlimin kıyasla istidlalde bulunmayı ve içtihadı terk etmesi câiz olsaydı, cahillerin de görüş bildirmesi câiz olurdu. Üstelik belki o (cahiller), o konuda görüş bildirmelerinde mazur olurlardı. Çünkü (âlimler) içtihadı kasıtlı terk ederek hata etmişler, ötekiler ise bunu cahilce yapmışlardır.

Muâriz: *Bana, söylediklerinin dışında, âlimlerin görüş bildirmelerine dair bir delil gösterir misin?*

Şâfiî: *Evet.*

Muâriz: *Buyur.*

Şâfiî: Selefimizden ve onlardan sonra günümüze kadar gelen nesillerden hiç bir hakimin veya müftünün, hakkında Kitap ve Sünnet nassı bulunmayan hususlarda hüküm veya fetvâ verdikleri konusunda muhalefet eden kimseyi bilmiyorum. Bu da, onların – inşaallah- içtihatla hüküm verdiklerini göstermektedir.

Muâriz: *Bana bu konuda Sünnetten de örnek verir misin?*

Şâfiî: *Tabii. Abdülaziz b. Muhammed b. Ebî Ubeyd ed-Dur'âverdi bize, Yezid b. Abdillâh b. el-Hâd, Muhammed b. İbrahim,*

Busr b. Saîd, Amr b. el-Âs'ın mevlâsı Ebû Kays yoluyla Amr b. el-Âs'ın Hz. Peygamber'in "Bir hakim içtihat yoluyla hükmedip isabet ederse ona iki ecir, hata ederse bir ecir vardır." sözünü duyduğunu haber vermiştir. Yezîd b. el-Hâd bu hadisi Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a söylemiş, o da 'Ebu Seleme bana aynı hadisi Ebû Hureyre'den nakletti' demiştir.²⁰ *o da "Senin de 'İçtihat edip isabet ederse iki ecir, içtihat edip hata ederse bir ecir vardır" şeklinde rivayet ettiğini duyuyorum" demiştir.

C- Ferdin Haberini/Âhad Rivayeti Reddeden Grup:

Bize er-Rebî' şunları haber vermiştir:

Muhammed b. İdris eş-Şâfiî: Biz Hz. Peygamber'den gelen haberlerin (sağlamlıklarının) tespit edilmesinin ümmet için gerekli olduğu konusunda bir grupla uyuşuyoruz. Ayrıca onlar, haberi/nakli reddedenlere karşı getirdiğim delilleri, sabit gördükleri ve kimsenin muhalefet etmesinin câiz olmayacağı bir delil olarak görüyorlar. Dahia sonra onlardan bir grup -bir arada ve ayrı ayrı- bana hepsini -ne bana söyleneni, ne de verdiğim cevapları- aklımda tutamadığım şeyler söylediler. Onların delillerini tamamen tespit etmeye çalıştım ve kime ne söylediğimi belledim ve onları ilzam edeceğini düşündüğüm bazı şeyleri zikrettim. Allah Teâlâ'dan masumiyet ve başarı isterim. Onların sözlerinin özeti şudur:

(Muâriz:) Kesin bilgiye sahip olmadıkça (ihata) hiçbir hakim ve müftünün hüküm ve fetvâ vermesi câiz değildir. Kesin bilgi de ancak, zahiren ve batınen hak üzere olduğunu Allah'a karşı şahitlik edecek derecede bilinen durumlarda olur. Bu da Kitap, üzerinde icmâ edilen Sünnet ve bütün insanların ihtilâfa düşmeden ittifak ettikleri her şeydir. Bütün bu hükümler eşittir. Bize düşen onlardan ancak 'öğle namazı dört rekattır' benzeri görüşlerimize uyan (kesin bilgiler)i almaktır. Çünkü bu, hiç bir Müslümanın tartışmadığı veya reddetmediği ve ayrıca kimsenin şüphe etmesinin câiz olmadığı bir konudur.

Şâfiî: Kanaatime göre, ferdin bilgisinde, genelin (âmme) bilgisinde bulunan (bazı) özelliklerin bulunamayacağı, sana da beraberekindekilere de gizli değildir.

Muâriz: Nasıl yanı?

Şâfiî: Genelin bilgisi -senin de belirttiğin gibi-, (namaz, zekat vb.) ana farzlar ve namazların rekati gibi konularda olup, hangi Müslümanla karşılaşırsan, o bilgiyi onda aynen bulursun ve hiç kimse

²⁰ Ayrıca bkz. Buhârî, (Dâru İbn Kesir, Dimeşk, 1990), **İ'tisâm**, 21, (VI, 2676, H.no:6919); Müslim, (Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1955), **Akdîye**, 15, (III, 1342, H.no:1716); Ahmed b. Hanbel, **Musned**, Muessesetu Kurtuba, Mısır, ts., II, 187 (H.no:6755).

diğerindeki bilgiyi reddetmez. Ferdin bilgisi, yani öncekilerin (sahabe) ve onlardan sonra senin de karşılaştığın kimselerin bilgisine gelince, onların görüşleri farklıdır ve kendisinde önceleyecekleri bir Kitap nassı olmayan konularda birbirine taban tabana zıt ol(abil)ir. Peki kıyasta ihtilâf ihtimali olup, ihtilâfa düştüklerinde, en azından muhalefet eden de muhalefete maruz kalan da birbirleri nezdinde hatalı olduğu halde, niye kıyasa müracaat ettiler? Ama birinci derece (genelin bilgisi) böyle değildir. Kıyas metodunda ise, kıyasın hatasını tespit etmek mümkündür. (Sanırım) sana göre, kıyas kesin bilgi olamaz ve iddia ettiğin gibi, onunla tamamen Allah'a karşı şahitlik edilemez.

Bundan başka ona, onu ilzam edecek başka şeyler de söyledim.

Başka bir Muâriz: *Sadede gel. Bize göre, söylediklerinin çoğu konu ile ilgili, ama hepsi ilgili değildir. Ben, sana onun söylediğinden başkasını söyleyeyim.*

Şâfiî: Söyle.

Muâriz: *Bilgi birkaç çeşittir. Biri, ana farz konuları gibi, kalabalık bir grubun (âmme) benzeri bir gruptan naklidir ki, ben bu konuda Allah'a ve Rasûlü'ne karşı şahadet ederim.*

Şâfiî: Sunulan bu bilgide, sana kimse itiraz etmez. Bu bilgiler arasında tevile ihtimali olan Kitap (nassı) da vardır. Bunda ihtilâf edilebilir. Eğer ihtilâf edilirse, o (nass) zahiri ve genel/umumî anlamı üzerinedir. İhtimali olsa bile, insanların/âlimlerin icmâi bulunmadıkça, asla batınî anlam)a hamledilemez. Yani ihtilâfa düştüklerinde, o (nass) zahiri üzerinedir.

Muâriz: *Öteki, her ne kadar Kitap ve Sünnete dayanmasalar da Müslümanların üzerinde ittîfak (icmâ) ettikleri ve kendilerinden öncekilerin de ittîfak ettiklerine hükmettikleri bulgudur. Bu bilgi bana göre üzerinde icmâ edilen Sünnet mesabesindedir. Çünkü onların icmâi sadece rey değildir. Zira rey işin içine girince, ayrılık olur.*

Şâfiî: Bana diğerlerini söyle.

Muâriz: *Diğeri de ferdin (âhad) bilgisidir. Ferdin bilgisi, hata bulunmadığına emin olunacak şekilde nakledilmedikçe, delil olamaz. Sonuncusu, kıyastır. (Fer'in) başlangıcı, kaynağı ve sarf yeri, baştan sona, bir olup, asıl ile aynı olmadıkça, bir şey diğerine kıyaslanamaz. İlmî açıdan belirttiğim hususta her hangi bir şeyi (aslundan) ayırmak mümkün/caiz olmaz. Zira fer'ler asıllarına tabidirler. (Yani fer'e aslın hükmü verilmek zorundadır.) Ancak umum (âlimler) asıllardan ayrı olduğuna icmâi ederse başka. İcmâ her konuda huccettir. Çünkü onda hata bulunamaz.*

Şâfi': Senin söylediğin genelin genelden nakli şeklindeki birinci bilgi, söylediğin gibidir. Genelini ihtilâf etmeyip ittifak ettiği ve kendilerinden öncekilerin de icmâ ettiğini naklettiği şekilde belirttiğin ikinci bilgiyi ise, bilerek mi açıklıyorsun, yoksa bir gruptan nakilde bulunan grubun, senin belirttiğin ana farzlardaki (kesinliği sağlayan nitelikteki) kimseler gibi olduklarını mı düşünüyorsun? İster bu âlimler olsun, isterse ilme nispet edilen başkası olsun, bunlardan Müslüman, âkıl-bâliğ ve akli başında olan hiç kimsenin, Allah'ın öğleyi dört rekat farz kıldığı konusunda şüphe ettiğine rastlamadık. Yoksa bunlardan başka bir husus mu söz konusudur?

Muâriz: Tabii, başka bir husus söz konusudur.

Şâfi': Onu açıkla.

Muâriz: *Bu ilmi olmayanların dışındaki âlimlerin icmâdır. Bu konuda onlara tabi olmak vaciptir. Çünkü onlar diğerlerinden farklı bir şekilde, ilme ayrılmış olarak ona icmâ etmişlerdir. Onlar icmâ ederlerse, icmâları, bilgisi olmayanlara delil olur. Ama ihtilâf ettiklerinde kimseye (bağlayıcı) bir delil olmaz. İhtilâf ettikleri konularda hak, icmâ edilen konulara yapılacak kıyasa yönelmektir. Onları hangi halde görüyorsam, bu, onlardan öncekilerin de hangi halde olduklarını gösterir. Onlar bir konuda icmâ etmişlerse, bilirim ki, kendilerinden öncekiler her asırda (o konuda) icmâ etmişlerdir. Çünkü onlar bir yönden icmâ etme(yip bütün yönlerden icmâa varırlar.²¹) İhtilâf etmişlerse de bilirim ki, kendilerinden öncekiler de her asırda ihtilâf etmişlerdir.*

İcmâları, rivayet ettikleri bir habere dayansın veya haber dışında bir istidlal kullansınlar, fark etmez, onlar ancak bağlayıcı bir haberle icmâ ederler. Yine ihtilâf ettiklerinde, onlardan birinin görüşüne uygun bir rivayet olsun veya olmasın durum aynıdır. Ben onlardan ancak kabul edilmesi konusunda icmâ ettikleri haberleri kabul ederim. Kabulü konusunda ihtilâf ettiklerinde ise, yanılma payı vardır. Yanılma imkânı bulunan husus ise, delil olmaz.

Şâfi': Bu, haberleri reddetmeye (iptal) ve icmâ kabul etmeye cevaz vermektir. Çünkü sen hakkında haber olsun ya da olmasın onların icmâmını delil (huccet) kabul ediyorsun. Yine hakkında haber olsun ya da olmasın ihtilâflarını da delil kabul etmiyorsun. Peki icmâ ettiklerinde icmâları huccet olan âlimler kimlerdir?

Muâriz: *Onlar, herhangi bir belde halkının görüşünden razı oldukları ve hükmünü kabul ettikleri bir fakih derecesinde gördükleri kimselerdir.*

²¹ Bu ilave metni tahkik eden Muhammed Zehra en-Neccâr'ın düzeltmesine göre yapılmıştır.

Şâfiî: İcmâ ettiklerinde hucdet olan fukaha gibi on kişi olsa da biri bulunmasa veya bulunsa bile konuşmasa, dokuzu ittifak ettiklerinde onların da görüşlerini hucdet sayar mısın, ne dersin?

Muâriz: *Hayır desem?*

Şâfiî: Biri ölse veya aklını yitirse, diğer dokuzunun görüş bildirme hakları var mıdır, derim.

Muâriz: *Evet desem?*

Şâfiî: Peki şayet beşi veya dokuzu ölse birinin görüş bildirme hakkı var mıdır, derim.

Muâriz: *Hayır desem.*

Şâfiî: Ne söylersen söyle hepsinde çelişki var.

Muâriz: *Bunu geç.*

Şâfiî: Kelamcıların ülkelerin çoğuna yayıldığını gördüm. Her birinin de görüşlerini aldığı kimseleri yücelttiğini ve senin belirttiğin mevkie oturttuğunu gördüm. Şimdi bunlar, kabul edilmeyen fakihler arasına mı giriyorlar ki, onlarla birlikte icmâa katılsınlar, yoksa onların dışında mı kalıyorlar?

Muâriz: *Onlar bunlara (icmâda makbul olanlara) dahildir desem?*

Şâfiî: İstersen öyle de.

Muâriz: *Öyle diyorum.*

Şâfiî: Peki mestler üzerine meshetme konusunda ne düşünüyorsun?

Muâriz: *Kimse meshedemez. Çünkü ben ihtilâflı konularda meseleyi asla irca ederim. Bu konuda asıl olan da abdest almaktır, desem?*

Şâfiî: Yani sen her konuda böyle mi düşünüyorsun?

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Başından evlilik geçmiş zina eden bir kişinin hakkında, onu 'recm' ederim mi dersin?

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Bazı âlimler "Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun..."²² ayetine dayanarak, zina edene 'recm' cezası yok-

tur, şeklinde görüşleri bulunduğu halde, sen nasıl onu recm ediyor da, meseleyi asla, yani kanının helal olduğuna icmâ bulununcaya kadar, 'kanının haram olduğu' ilkesine irca etmezsin? Üstelik bu görüş sahibi, onun yüz değnek vurulmasını ifade eden ayetin manasına dahil bir kişi olduğuna delil getirmektedir.

Muâriz: *Sana bu cevabı versem, haddimi çok aştığım hususunda içime bir şüphe girer.*

Şâfiî: Tabii.

Muâriz: *Sana bu cevabı vermeyeceğim ve ilkinden farklı cevap vereceğim.*

Şâfiî: Söyle.

Muâriz: *Ben müftülerin azlığını dikkate almıyorum, ama çokluğunu dikkate alıyorum.*

Şâfiî: Dikkate almadığın azınlığı bana açıklar mısınız? Bunlar insanların yarısı mıdır, üçte biri midir, çeyreği midir?

Muâriz: *Azınlığa sınır koyamam, ama çoğunluğu (belirleyebilirim).*

Şâfiî: On dokuza göre çoğunluk mudur?

Muâriz: *Bunlar birbirine yakındır.*

Şâfiî: Öyleyse sen dilediğin gibi sınır koy.

Muâriz: *Ben onlara sınır koyamam.*

Şâfiî: Sen bu görüşün, mutlak ve sınırsız olmasını istiyormuş gibisin. İhtilâflı görüşlerden birini aldığın zaman, onun için çoğunluk (ekser) diyorsun, bir görüşü reddetmek istediğin zaman da 'bunlar azınlıktır' diyorsun. Sen başkasının sana böyle cevap vermesine razı olur musun? İhtilâf konusunda ayıpladığın duruma kendinin düştüğünü görüyorum. Peki fakihlerin hepsi on kişi olsa, sen de ancak çoğunluğun görüşünü kabul edeceğini savunduğuna göre, bunlardan altısı ittifak etseler, diğer dördü de onlara muhalefet etse, altısı için doğru, dördü için yanlış diye şahadet ederdin, değil mi?

Muâriz: *Evet, dersem?*

Şâfiî: Daha sonra dördü başka bir görüşe sahip olsa, altıdan ikisi de onlarla ittifak etse ve (kalan) dördü onlara muhalefet etse,

Muâriz: *Altı kişinin görüşünü alırım.*

Şâfiî: O halde sen iki kişiye bakarak isabetli olanların görüşlerini bırakıp, iki kişiye göre hatalı olanların görüşlerini alıyorsun. Yani

sen kabul etmesen de onların hata imkânı olan görüşü almaları mümkündür. Bu çelişkili bir görüştür.

Yine sen huccet ancak bütün ülkelerin fakihlerinin icmâ ettiği şeyle kaim olabilir sözüne ne dersin? Yani sen hepsinin birden icmâna yol bulabiliyor musun? Ya da sen bütün âlimlerle görüşmedikçe veya genelinin, toptan her birinin diğerinden nakli olmadıkça, kimse aleyhine huccet bulunmaz mı?

Muâriz: *Böyle bir yol yoktur.*

Şâfiî: Sen eğer onlardan ferdin naklini kabul ediyorsan, tenkit ettiğin/ayıpladığın şeyi kabul etmiş olursun. Her birinden gelen haberi kabul etmez de, topluluğun naklini şart koşarsan, ferdin haberini kabul etmeyince senin bütün ülke (âlimlerinin) icmâ görüşünün aslını bulamayız (temelsiz kalır). Çünkü başlangıçta buna yol yoktu. Zira onlar senin için bir yerde toplanmazlar. Dolayısıyla topluluğun topluluktan nakli (şartı) ile onlardan bir sonuç elde edemezsin.

Ayrıca senin hadisçileri taklit ettiğini duyuyorum. Halbuki sana göre, onlar benimsedikleri hadis kabulü (usulünde) hatalıdır. Sen onların fihî (hadise) bağlayıp, ona nispet ettikleri konularda, onların hatasından nasıl emin olabiliyorsun?

Yine senin razı olmadığın kimseleri taklit ettiğini duyuyorum. Halbuki bize ve çoğunluğa göre, insanların en fakihi, hadise en çok tabi olanlardır. Bunlar, onların en cahilleridir, (diyorsun). Çünkü sana göre, ferdin haberini kabul etmek cehalettir. Aynı şekilde bunlar, (sana göre) fakihlere en fazla ihtiyaç duyup, onları tercih ederler. Halbuki böyle insanlar bu dünyada bulunmaz ki!

Muâriz: *Nasıl bulunmaz?*

O veya başka bir **Muâriz:** *Şüphesiz ben diyorum ki, bu konuda ben hadisçilerin fakihliği konusunda şehadet ettikleri kimselere bakarım.*

Şâfiî: Şüphesiz her beldede, halk arasında bu özellikleri taşıyıp da, halkın fikihtan uzaklaştırdıkları, senin de cehaletle suçladığın, fetva vermesinin ona, görüşünü kabul etmenin de kimseye helal olmayacağını söylediğin kimseler vardır.

Ayrıca her belde ehlinin kendi aralarında ihtilâfa düştüğünü biliyorum. Yine her beldenin başkaları hakkında da ayrılığa düştüklerini biliyorum. Yine biliyoruz ki, Mekkelilerden Atâ'nın görüşüne muhalefet eden neredeyse yok gibidir. Ama aralarında ona (başkasını) tercih eden de vardı. Daha sonra Mekke'de ez-Zencî b. Halid fetva vermiştir. Bazıları onu fikihta ileri görmüş, bazıları da Saîd b. Sâ-

lim'in görüşüne meyletmiştir. Bu ikisinden her birinin taraftarları diğerini zayıf görür ve kastı aşarlardı.

Yine biliyorum ki, Medine ehli Saïd b. el-Museyyeb'i ileri görürler, sonra da bazı görüşlerini terk ederler. Zamanımızda onlardan Mâlik ortaya çıktı, ama çoğu onu ileri görürken başkaları da aşırı derecede görüşlerini zayıf düşürmeye çalışıyor. Bunlardan İbn Ebî'z-Zinâd'ın onun görüşlerini kötülemeye maksadı aştığını gördüm. Öte yandan el-Mugire, İbn Ebî Hâzim ve ed-Dur'âverdi'nin de onun görüşlerine katıldıklarını gördüm. Bunları kötüleyenleri de gördüm. Kûfe'de, İbn Ebî Leylâ'nın görüşüne meyleden ve Ebû Yûsuf'un görüşlerini tenkit eden bir grup, öte yandan Ebû Yûsuf'un görüşüne meylederek, İbn Ebî Leylâ'nın görüşlerini ve Ebu Yûsufa muhalefetlerini kötüleyen bir grup gördüm. Yine es-Sevrî'nin görüşüne ve el-Hasan b. Sâlih'in görüşüne meyleden insanlar gördüm. Senin anlattıklarının dışında, memleket halklarının ayrılığa düşmesi ile ilgili anlattıklarımın benzer gördüklerime benzer bilgiler bana ulaştı.

Mekkelilerin Atâ'nın görüşünü ilim yönünden tabîinden ileri tuttıklarını, bazı Iraklıların da İbrâhîm en-Nehaî'yi önde tuttıklarını gördüm.

Belki de, bunlardan her bir grup hocalarını, diğer ülke âlimlerinden üstün tutmada aşırı davranmaktadırlar. Bizim yetiştiğimiz âlimlerden, onların da üstün tuttuğu âlimler hakkında onları böyle/bu davranış içinde gördük. Bu şehir halkları bu derece ihtilâf ederlerse (sen gerisini düşün).

Onlardan fetvâ veren bazılarının akıl ve bilgi eksikliğinden dolayı, 'falancanın fetvâ verme ehliyeti yoktur' ve 'filancanın da -yani ilim ehlinde bir başkasının- susması helal değildir' diye yemin billah ettiklerini duydum. Yine belde ehlinde onun -yani ilmi ve aklının üstünlüğü sebebiyle başkasının susmasını helal görmediği kişinin- cehaletinden dolayı fetvâ vermesi helal değildir dediğine şahit oldum.

Netice olarak, her belde halkını/ehlini kendi zamanlarındaki kişilere karşı tavırları yönünden açıkladığım gibi buldum. Şimdi bunlar, senin için, özel veya genel bir anlayış etrafında nasıl bir araya gelebilecekler? Hepsinin veya çoğunun görüşlerinden nitelediklerim veya göremediklerimden bana ulaşanlar, işte buna benzer şeylerdir. Bunlar, onlardan bir grup hakkında, senin için, icmâ etmiş olsalar, sen de âlim sayar, her hangi bir konuda icmâ ettiklerinde onu kabul edersin.

Muâriz: *Ama onlar, senin iddia ettiğin gibi, görüşlerinin ve tevelin farklılığından, gafletten veya nefisten dolayı birbirlerinden ayrılmışlarsa, ben onların beraberce ittîfak ettikleri şeyi kabul ederim.*

Oradakilerden **Biri**: Sana göre, onlardan biri hakkında (ilmin²³) doruğunda olduğuna dair görüş birliğine varamıyorlarsa, sen onu nasıl âlim konumuna koyuyorsun?

Muâriz: *Hayır, ama onun bir ilme sahip olduğuna ittifak ediyorlar.*

Şâfiî: Evet, ama onlar, kelimcilerden senin âlim sınıfına katmadığın kimselerin ilimden bir şeyler bildikleri hususunda da icmâ ediyorlar. O halde niçin bunları öne çıkardın da, kelimcilerin çoğunu bıraktın? Sana ve yoluna ayrılıkçı demekten başkasını göremiyorum. Ne var ki, sen bununla birlikte icmâ iddiasında bulunabiliyorsun. Senin bu icmâ iddianda, görüşlerinin temelinde (icmâî oluşturan) fertleri tanıma konusunda icmâ davasından vazgeçmeni gerektiren bazı özellikler vardır.

Muâriz: *İcmâ var mı ki?*

Şâfiî: Evet. Allah'a hamd olsun, bilgisizliğin câiz olmadığı farzlar topluluğunda çoktur. Bu, 'insanlar icmâ etti' dediğinde etrafında 'bu icmâ değildir' diyebilecek az çok bilgisi olan hiç kimseyi göremeyeceğin bir icmâdır. İcmâ iddiasında bulunan kişinin doğruladığı bu yol, ana farzlarda ve ilmin asıllarındadır. Yoksa furûda ve ilmin asılları dışındaki diğer konularda değildir.

Senin icmâ diye iddia ettiğin şeye gelince, yaşadığın dönemde gördüğün ve her nesilden de naklettiğin ayrılıklara rağmen, gerçekten onun icmâ olabileceğini düşünüyor musun?

Muâriz: *Benim savunduğum konularda, senin arkadaşların da icmâ olduğunu savunmuşlardır. Onlardan görüş açıklayanların mutlaka bunu tenkit ettiğini gördüm. Bu bana göre de eleştirilecek bir şeydir.*

Şâfiî: Sen ve diğerleri neye dayanarak tenkit ediyorsunuz ki? Şüphesiz bir grubun icmâ ettiğini savunmak, senin dünyadaki bütün ümmetin icmâını savunmana göre daha tutarlıdır.

Muâriz: *Biz icmâ edildiği iddia edilen konularda, Medine'de her asır ihtilâf olduğunu gördüğümüz için eleştirdik. İcmâ ise ancak -açıkladığım gibi-, muhalif bulunmamasına dayanır. Ama her halde, ona göre, icmâ 'çoğunluk' demektir. Azınlık onlara muhalefet etmişse, buna icmâ demek uygun olmaz. Kendilerinden görüş nakledilmeyen varsa, buna 'çoğunluk' der. (Çünkü) bir konuda kendisinden bir görüş aktarılmayan kimsenin sözünün, icmâa nispet edilmesi câiz olmadığı gibi, aksine nispeti de câiz değildir.*

²³ Asıl metinde bu kısım bulunmamakla beraber, biz metnin bağlamından bu anlamı çıkardık.

Şâfî: Benim dediğim ile senin dediğin aynı şeyler ise, senin buna 'çoğunluk' demen gerekir. Çünkü (icmâi oluşturan) ferdi tanımaya dair icmâ bir grupta bulunmayınca, bütün dünyada bulunması daha uzak bir ihtimaldir. Dolayısıyla senin ve icmâi savunanların bu görüşü icmâa aykırıdır.

Muâriz: *Bana ne demek istediğini açıkla.*

Şâfî: Eğer icmâ, senden önce sahabenin veya tabîinin ya da onlardan sonra gelenlerin ve senin neslinin icmâi ise, sen onlara, icmâ adını verdiğin bir durum nispet ediyorsun.

Muâriz: *O nedir, anlayabilmem için bana örnek ver.*

Şâfî: Yani adeta sen, bu durumda tabîinden İbnu'l-Museyyeb'i Medinelilerin âlimi, Atâ'yı Mekkelilerin âlimi, Hasan(-ı Basrî)yi Basralıların âlimi, Şa'bî'yi de Kûfelilerin âlimi yapmış ve icmâi da bunların icmâna indirgemiş oluyorsun.

Muâriz: *Doğru.*

Şâfî: Sen onların bildiğin herhangi bir mecliste bir araya gelmediğini savunmuştun. Onların icmâlarına da onlarla ilgili gelen haberlere dayanarak istidlalde bulunmuştun. Yine sen onların, hakkında Kitap ve Sünnette (delîl) bulamadığın konularda görüş bildirdiğini gördüğünde, bunu kıyas yoluyla yaptıklarını çıkardığını savundun ve kıyas, ilim ehlinin hak olduğuna icmâ ettiği sabit bir bilgi (kaynağı)dır, dedin.

Muâriz: *Böyle söyledim.*

Şâfî: Ama onlar, sen Kitap ve Sünnetten (delilini) bulamasan ve onlar belirtmemiş olsalar da -ki belirtmeyi gerekli görmemiş de olabilirler- görüş bildirdikleri konuları kıyas yoluyla değil, re'y (şahsi görüş) ile söylemiş olabilirler.

Muâriz: *Bu, -her ne kadar onlar için mümkün olsa da- onların her hangi bir şey bilip de zikretmeyi terk ettiklerini sanmam. Yine sanmam ki, onlar kıyas dışında bir görüş bildirmiş olsunlar.*

Şâfî: Çünkü sen onların görüşlerinden 'kendileri için kıyasın vacip olduğu' görüşünde olduklarını çıkardın veya (kıyas) onlara vacip olduğu için, sen böyle zannediyorsun. Ama belki de onlar kıyası senin gördüğün gibi görmüyorlar.

Muâriz: *Ben sana açıkladığım şekilde düşünüyorum.*

Şâfî: Senin onlar hakkında, onların kıyas yoluyla görüş beyan ettiklerini düşünmen sadece bir vehimdir. Sonra sen bu vehmi, huccet yaptın.

Muâriz: *Peki sen kıyası nereden aldın ve kıyastan başkasıyla görüş beyan etmeyi men ettin?*

Şâfiî: Senin elde ettiğin yolun dışında bir yoldan. Ben bu konunun dışında onu yazdım.²⁴ Senin, hakkında haber olduğunu bildiğin bir konuda, onların görüş beyan ettiğini sana nakledenlere (dayanarak), onların bunu kıyas yoluyla yaptıklarını vehmettin, değil mi? Yine 'onların fiillerinin bir noktada birleştiğini görürsem, bunu onların icmâına delil sayarım, dedin. Yoksa onlar sana, münferit bir habere dayanarak kıyas yaptıklarını mı haber verdiler? Halbuki, İbnu'l-Museyyeb Ebû Hureyre yoluyla Hz. Peygamber'den (sav.) bir şey rivayet edip, onunla amel etmiş; ama o konuda ümmetten ona muhalefet edenler olmuştur. Yine o, Ebû Saîd el-Hudrî yoluyla sarf konusunda bir şey rivayet edip, onunla amel etmiş; ama ümmetten ona bu konuda da muhalefet edenler olmuştur.

Atâ, Câbir b. Abdillâh yoluyla Hz. Peygamber'den (sav.) belli bir pay karşılığı ziraat ortaklığı yapma (muhabere) konusunda hüküm rivayet edip, onunla amel etmiştir.

Şa'bî de Alkame ve Abdullâh (b. Mes'ûd) yoluyla Hz. Peygamber'den (sav.) bazı şeyler rivayet edip, onlarla amel etmiş; ama günümüzde ve daha önce ona muhalefet edenler olmuştur.

Hasan (el-Basrî) de biri vasıtasıyla Hz. Peygamber'den (sav.) bazı şeyler rivayet edip, onlarla amel etmiş; ama günümüzde ve daha önce ona muhalefet edenler olmuştur.

Ve sana da, onların birbirlerinin görüşlerine muhalif olarak yaşıyor, ölünceye kadar bu şekilde devam ettiklerini de rivayet ettiler.

Muâriz: *Evet, bu durumu onlardan rivayet ettiler.*

Şâfiî: İşte senin, din konusunda imam yapıp, üzerinde icmâ edilen fiilleri varsa, ammenin onu almak zorunda olduğunu iddia ettiğin ve kendilerinden çeşitli sünnetler rivayet ettiğin kişiler bunlardır. Bu onlardan her birinin ahad haberi kabul ettiklerini ve ihtilâf konusunda rahat davrandıklarını gösterir. Sonra da kalkıp, onların icmâ ettikleri konuları tenkit edip, onlara muhalefet ettin ve ahad haberi kabul etmek de ve ihtilâf etmek de uygun/câiz değildir, dedin. Onların kıyas yaptıklarını sanarak, hiç kimsenin kıyası terk etmesinin câiz olmayacağını ve ancak bildiği şeylerle görüş bildirebileceğini savundun. Bu yüzden senin icmâ iddian icmâa aykırıdır. Ayrıca şu sebeple ki, sen onların bildikleri bir hususta susmayacaklarını iddia etmiştin. Halbuki onlar -bildiğimiz kadarıyla- icmâdan söz etmeden

²⁴ Bkz.: Şâfiî, **er-Risâle**, (Çev. A. Şener- İ. Çalışkan), Ankara, 1996, s.23-24, 38, 501-502.

ölüp gitmişlerdir. İddia ettiğin gibi olsaydı, icmâ (yekûn bakımından) ilmin çoğu olurdu. Üstelik Rasûlullah'tan (sav.) sonra hiç kimsenin ihtilâf etmediği konuların dışında icmâ iddiasının –senin zamanında– kiler hariç– hiç kimseden nakledilmeyişi, sana icmâ konusunda a-yıp/eksiklik olarak yeter.

Muâriz: *Ama bazıları bunu (icmâ) savunmuşlardır.*

Şâfiî: Peki sen savunulan şeyi beğeniyor musun?

Muâriz: *Hayır.*

Şâfiî: O halde sen ayıpladığın bir çok konuda, beğenmediğin yola nasıl girdin? Senin bu yolundan/metodundan icmân, icmâ iddiasını terk etmek olduğu sonucunu çıkarmış olmuyor musun? Sen 'bu icmâdır' dediğinde, senin dışındaki ilim ehlinde 'bunun icmâ olmasından Allah'a sığınırız' diyen de çıkar. Üstelik senin icmâ diye iddia ettiğin konu(lar)da bir beldede ya da beldeler halkı arasında bu konuda bize görüş bildirenlerin çoğu nezdinde her yönden ihtilâf bulun(abil)ir.

Orada bulunanlardan birine hitaben:

Şâfiî: Onların bu sözlerinde, ikimizle alakalı bir konuda sana destek var.

Muâriz: *O nedir?*

Şâfiî: Herhangi bir konuda Hz. Peygamber'in (sav.) sabit olan bir sünnetinin bulunduğunu düşünüyor musun?

Muâriz: *Ben arkadaşımızın sana söylediği birinci görüşü savunuyorum.*

Şâfiî: O nedir?

Muâriz: *O sünnetin üç yoldan biri ile sabit olacağını savunmuştu.*

Şâfiî: Onun birincisini söyler misin?

Muâriz: *Topluluğun topluluktan aldığı haber.*

Şâfiî: Sizin birinci görüşünüz, 'öğle dört rekat' demek gibi değil midir?

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Bu, bildiğim hiç kimsenin muhalefet etmediği bir husustur. Peki ikincisi nedir?

Muâriz: *Haberlerin tevatür derecesi.*

Şâfiî: Haberin tevatüre ulaştığı en asgari sınırı bana söyle ve bana örnek ver ki, senin ve onun (arkadaşın) ne dediğini bilelim.

Muâriz: *Senin örnek verdiğin bu dört kişilik grubun bir konuda rivayet edip, Rasûlullah'ın (sav.) bir şeyi haram veya helal kılma da ittifak ettiğini gördüğünde, ülkeleri farklı, her birinin hadisi aldığı kişi diğerinin aldığı kişiden farklı, hadisi bize ulaştıran kişi de arkadaşının öğrendiği kişinin dışında birinden öğrenmiş olmasından hareketle, Rasûlullah'tan (sav.) aldıkları rivayetlerinin birleşmesi durumunda rivayetlerinde bir yanlışlık olmasının mümkün olmayacağı sonucuna varırsın.*

Şâfiî: Sana göre, eğer birbirine bitişik beldelerin ehli onlardan alıp, sonunda Medinelî Medineliden, Mekkelî Mekkeliden, Basralı Basralıdan, Küfeli de Küfeliden rivayet etmiş; böylece her biri hadisini, ashaptan diğerlerinin rivayet etmediği birine dayandırmış ve hepsi de Hz. Peygamber'den (sav.) bir rivayet üzerinde icmâ etmişlerse, - açıklamış olduğum sebepten dolayı- o zaman birbirine dört kişinin rivayeti ile mütevatir haber olmaz.

Muâriz: *Evet. Çünkü onlar bir beldede iseler, haberi birbirlerinden almaları mümkündür. Ama farklı beldelerde iseler bu mümkün olmaz.*

Şâfiî: Dinin konusunda imam yapıp, kendisini iler sürerek izlediğin kişi hakkında ileri geri konuşman ne kadar çirkindir!

Muâriz: *Söyle bakalım, bu konuda bana ne gelir ki?*

Şâfiî: İleri derecede olan ve Allah'ın kitabında övdüğü Bedir ehlinin biriyle karşılaşsaydın ve o Rasûlullah'tan (sav.) sana bir haber nakletseydi, kendisini delil (huccet) görmeyecektin ve açıkladığın sebepten dolayı, haberi de sana delil olmayacaktı. Onlardan sonraki-lerin de, o (Bedir halkı)ndan her türlü fazilet bakımından noksan olmaları sebebiyle, fert haberin makbul olmaması daha uygun değil mi? Yine kendilerinden daha hayırlılar hakkında geçerli olan eksiklikler onlar için de mümkün ve daha fazlasıyla da geçerli değil midir?

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Farz et ki, Medîne'de Ebû Seleme, Câbir b. Abdullah'ın Hz. Peygamber'den (sav.) Ebû Seleme ile Câbir'in fazileti hakkında bir rivayetini duyduğunu sana naklediyor.

Yine farz et ki, Zührî sana, İbnu'l-Museyyeb yoluyla Ömer'in ya da Ebî Saîd el-Hudrî'nin Hz. Peygamber'i (sav.) duyduğunu rivayet ediyor.

Yine Ebu İshâk eş-Şeybânî Şa'bi'nin veya İbrâhîm et-Teymî'nin Berâ b. Âzib'in veya ashaptan birinin adını verirken duyduğunu söylediğini kabul et.

Yine farz et ki, Eyyûb, Hasan el-Basrî yoluyla Ebû Hureyre'nin veya Rasûlullah'ın ashabından başka birinin Hz. Peygamber'in bir şeyi haram veya helal kılışını duyduğunu söylüyor. Bunlarla delil meydana gelir mi?

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Sence Zührî'nin İbnu'l-Museyyeb hakkında, İbnu'l-Museyyeb'in de kendinden yukarıdakiler hakkında hata etmesi; Eyyûb'un el-Hasan, Hasan'ın da kendinden yukarıdakiler hakkında hata etmesi mümkün mü?

Muâriz: *Evet, dersem?*

Şâfiî: O zaman senin, karşılaştığın kişilerle Hz. Peygamber'in (sav.) ashabına gelinceye kadar aradaki kişilerden, hata ihtimaliyle beraber, ahad haberi tespit edip, onu Hz. Peygamber'in (sav.) ashabından reddetmen gerekiyor. Hz. Peygamber'in (sav.) ashabı kendinden sonrakilerden daha hayırlıdır. Dolayısıyla sen hata ihtimaline bakarak insanların en hayırlısı olan Rasûlullah'ın (sav.) ashabından reddedip, faziletçe ondan daha aşağıdakinden kabul etmiş olursun. Çünkü bunlardan her biri (haberi) kendinden yukarıdakinden, o da kendinden yukarıda olandan tespit etmiş, sonunda haber Hz. Peygamber'e (sav.) ulaşmıştır. İşte bu metot senin tenkit ettiğin metottur.

Muâriz: *Bu senin dediğin gibi ise, tabii. Ama sana böyle olmadığını göstersem ne dersin?*

Şâfiî: Bu ancak ya ondan dönmeye ya demagoji yapıp gerçek cevabı vermemeye ya da susmayla hallolur. Demagoji en çirkinidir.

Muâriz: *Peki, ben 'kendisinden rivayet aldığımız ahadın haberi ni ancak dört farklı varyanttan gelirse kabul ederim. Nitekim Hz. Peygamber'den (sav.) de ancak dört farklı yoldan geleni kabul ettim' dersem?*

Şâfiî: Bu (tarz bir rivayet) seni bağlar. Sen bu görüşte misin?

Muâriz: *Bu görüşü kabul etsek bile, bu (tarz bir rivayet) asla meydana gelmez.*

Şâfiî: Doğru. Sen de biliyorsun ki, ne Zührî'den rivayet eden dört kişi, ne de Rasûlullah'ın (sav.) bir ashabından rivayette bulunan Zührî'nin dördüncüsü olduğu üç kişi vardır.

Muâriz: *Doğru, fakat sen bu konuyu geç.*

Şâfiî: Üç kişiden değil, dört kişiden kabul ederim, diye kim der ki? Sana biri 'ben ancak beş kişiden kabul ederim' dese, veya başkası 'yetmiş kişiden' dese, ona karşı huccetin nedir ki? Sana bu dördü kim belirledi?

Muâriz: *Ben sadece örnek verdim.*

Şâfiî: Kendisinden (rivayet) kabul olunan kişiyi mi belirliyorsun?

Muâriz: *Hayır.*

Şâfiî: Ya da onu bildiğin halde, sorumluluk olur diye mi açığa çıkarmıyor, (bu tür bir varyantın) gerçekleşmeyeceğini açıklıyorsun?

Aynı kişiye veya orada bulunanlardan birine hitaben:

Şâfiî: Hz. Peygamber'den (sav.) gelen haberi tespit etmenin üçüncü yolu nedir?

Muâriz: *Ashaptan biri, Rasûlullah'tan (sav.) bir hükmü rivayet edip onunla hükmeder de, başkası ona muhalefet etmezse, bundan iki sonuç çıkarırız: Birincisi, o, sözü onların arasında söylemiştir. İkincisi gelen haberin doğru olduğunu bildiği için, ona muhalif olan bir haberle cevap vermemiştir. Böylece (rivayet) onların hepsinden gelen bir haber (gibi) olmuştur.*

Şâfiî: Az da olsa terk ettiğinizin en zayıfıyla çıkarımda bulunduğunuzu görüyorum.

Muâriz: *Ne demek istediğini bize açıkla.*

Şâfiî: Hz. Peygamber'in (sav.) ashabından her hangi birinin Medine'de bir şahsa veya küçük bir gruba, Rasûlullah'tan (sav.) senin tespit ettiğin bir şeyi söylemesi mümkün mü? Yine ülkelerden birine varıp, onu bir kişiye veya gruba söylemesi veya onu seferde ya da ölüm halinde bir veya daha fazla kişiye söylemesi mümkün mü?

Muâriz: *Onlardan biri ancak onlar nezdinde meşhur olan bir hadis rivayet edebilirler, dersem?*

Şâfiî: Bazan tabiînden bir çoğunun bir hadisi rivayet ettiklerini görürsün. Ancak onlar, başkasından duydukları meşhur da olsa, kendisinden duydukları o bir kişinin adını verdiklerini görürsün. Bazan da onların, hakkında Rasûlullah'tan (sav.) hadis rivayet edilmiş bir konuda ihtilâf ettiklerini ve bazısının hadise uygun, bazısının da aykırı görüş beyan ettiklerini görürsün.

Muâriz: *Sen bunu nereden çıkarıyorsun?*

Şâfiî: Hadisin hilafına görüş bildiren biri, Hz. Peygamber'den (sav.) o hadisi duysaydı, -inşâallah- ona aykırı görüş beyan etmezdi. Şahitle beraber yeminin gerekliliğine dair hadisi İbn Abbas ve başkası rivayet etmiş, Rasûlullah'ın ashabından bildiğim hiç kimseden aksi bir (hadis rivayeti) belirlenmemiştir. Dolayısıyla, senin mezhebini esas kuralına göre, ona uygun görüş bildirmeli ve onu icmâ yapmalısın.

Oradakilerden **biri:** *Onun dediği bu görüş, bizim mezhebimiz değildir.*

Şâfiî: Ben hâlâ bu ve bize söylediğiniz başka konuda aynı şeyi düşünüyorum. Allah yardımcımız olsun.

Muâriz: *Şahitle beraber yemin, Medînelilerin icmâdır.*

Şâfiî: Hayır, o konu ihtilâfıdır. Ne var ki biz, Hz. Peygamber'den (sav.) sağlam yolla bir rivayet sabit olmuşsa, ihtilâflı olanla amel ediyoruz. Peki görüşleri bir haber konusunda ittifak edince haberin sahih olduğu, ihtilâf ettiklerinde de ihtilâflarından dolayı hadisin reddettiğin kişiler kimlerdir?

Muâriz: Rasûlullah'ın (sav.) ashabıdır.

Şâfiî: Ahad haberde de mi?²⁵

Muâriz: *Hayır.*

Şâfiî: Onlardan gelen icmâ veya ihtilâf bilgisi, topluluk haberiyle mi elde ediliyor?

Muâriz: *Topluluğun haberiyle elde edemediğim zaman, bugünkü ilim ehlinin icmâna bakıyorum. Onların icmâ' ettikleri bir şey bulunduğunda, onların ihtilâflarının öncekilerin ihtilâflarından kaynaklandığı sonucunu çıkarıyorum.*

Şâfiî: Onların icmâlarının kendi topluluklarının haberi olduğu şeklindeki bir istidlale ne dersin?

Muâriz: *Sen ne düşünüyorsun?*

Şâfiî: Bana göre, hiç kimse (bütün) beldelerdeki (âlimlerin) icmâlarını bilmedikçe (icmâ) iddiasında bulunamaz. Topluluğun topluluktan haberi dışında, evine gittiğimiz hiç kimsenin ve yakınlarının sözlerine de iltifat edilmez.

Muâriz: *Ben bunu savunursam?*

Şâfiî: İstersen savun!

²⁵ Bu kısım, kendisinde düşme olduğu anlaşıldığından, Muhakkikın ilavesine göre tercüme edilmiştir.

Muâriz: *Bu çok zor bir durum.*

Şâfiî: O, zor olmakla beraber, mevcut da değildir. Tek kişinin kıyas yapmasını câiz gördüğün zaman, kıyas konusunda da buna aksini yapman gerekirdi. Halbuki sen, râvide olması muhtemel hataya bakarak Sünneti kabul etmeyi engelledin, ama kıyasta hata olma ihtimaline rağmen, kıyasa cevaz verdin. Böylece zayıfa cevaz verip, güçlü olanı reddetmiş oldun.

Bir diğerine hitaben:

Şâfiî: Sana; topluca ve ayrı ayrı görüş bildirdiklerimizden, hakkında haber kabul ettiğimiz ve bizden öncekilerden bizim nezdimizde benzeri sabit olan bir bilgi verseler, ihtilâf etsek bile hakkında Kitap ve sünnet bulunmayan konuda kıyas yoluyla görüş bildirmemizin bize câiz olduğuna müttefik olduğumuza göre, haber ve fiillerinin birleştiğini/kesiştiğini kabul ettiğin kimselerin haberleri bu görüşün bir konuda delil olmasını geçersiz sayıp, bir başka konuda delil saymanı sağlar mı? Yine birisi sana; haberleri münferit de olsalar, doğruların haberlerini tespit konusunda ben onlara tabi olup, hakkında haber olmayan bir konuda kıyas yoluyla elde ettikleri görüşleri kabul ederim, onların ihtilâf dairesini geniş tutarım ve her hâlükârda onlara tabi olurum dese, o mu delil bakımından daha güçlü ve övülmeye daha layık olur, yoksa sen mi?

Muâriz: *Sen böyle mi düşünüyorsun?..*

Şâfiî: Evet. Senin, Hz. Peygamber'in (sav.) ashabının icmâi görüşünün ne anlama geldiğini düşündün mü? Sen bununla onların veya çoğunluğunun aynı sözü söyleyip, aynı fiili işlediklerini mi kast ediyorsun?

Muâriz: *Ben bunu kastetmiyorum. Bu mevcut da değildir. Fakat onlardan biri Hz. Peygamber'den (sav.) bir hadis söylediklerinde içlerinden biri çıkıp ona aykırı bir şey söylememişse, bu onların ona rızaları olduğunu ve söylenen şeyin gerçekte vaki olduğunu bildiklerini gösterir.*

Şâfiî: Bazan biri hadis söyleyip, diğerlerinin onu duymadığı ve hadisini duyanın sözün söylediği gibi veya söylediğinden başka olup olmadığını bilmediği olur. Hadisçiye düşen onu dinlemektir. Ona aykırı bir şey bilmiyorsa, onu reddetme hakkı yoktur.

Muâriz: *Bu dediğin gibi olabilir. Fakat Rasûlullah'ın (sav.) ashabının ileri gelenlerinin, onun (Peygamber'in) dediği gibi olduğunu bilmedikçe, içlerinden birinin rivayetine muhalefet etmeye çağırmaları mümkün değildir. Bana göre de onların hakimleri bir hükümde bulunduğu zaman, ona karşı çıkmıyorlarsa, söylediği şeyin hak olduğunu bildiklerinden ve hükmedilen şeye uyma sorumluluklarındandır.*

Şâfiî: Onu, iki şahidin zahirdeki doğruluğuna göre şahadetini kabul ettiklerinde olduğu gibi, zahirdeki doğruluğuna dayanarak tasdik etmiş olamazlar mı?

Muâriz: Hayır dersem?

Şâfiî: Eğer onların ahad haberi kabul edip ona dayandıklarına dair delâlet bulunan bir konuda 'hayır' dersen, bizim ne demek istediğimizi bilmediğini anlarım. Benzerinin meydana gelmesi mümkün olmayan konuda (hayır) dersen, sen üzerine düşen görevi bilmiyorsun demektir.

Muâriz: Ne diyorsun?

Şâfiî: Diyorum ki, hükme aykırı bir söz söylememişlerse, bu, söylenen şeyi bildiklerinden olabileceği gibi, bilmediklerinden de olabilir. Yine söyleneni kabul etmiş olabilecekleri gibi, sükutu seçmiş de olabilirler. Çoğu duymamış da olabilir. Yoksa senin söylediğin gibi, onlara göre doğru ve güvenilir birinden işittikleri haberi delil saydıklarından dolayı değil.

Muâriz: Bu konuyu geç.

Bir başkasına hitaben:

*Şâfiî: Hz. Ebu Bekrin yönetiminde, hür ve köleye eşit olacak şekilde malı taksim ettiğini ve mirasta dedeyi, baba gibi gördüğünü biliyor musun?

Muâriz: Evet.

Şâfiî: O hayatta iken, bu taksimini kabul ettiler ve dedenin mirasında da ona karşı çıkmadılar.

Muâriz: Evet.

Şâfiî: Şayet, ona hayatında karşı çıktılar deseydin, onun, muhalifiyle birlikte hüküm vermek istediğini demiş olacaktın.

Muâriz: Evet, ben de demiyorum zaten.

Şâfiî: Sonra Hz. Ömer geldi ve insanları, nesep ve (İslâm'daki) önceliklerine göre üstün gördü ve köleleri de terk etti. Dedeyi ise, erkek kardeşlerle birlikte mirasçı kıldı.

Muâriz: Evet.

Şâfiî: Peşinden Hz. Ali geldi ve insanlara eşit taksim yaptı.

Muâriz: Evet.

Şâfiî: Bu, üçü hakkındaki bilgi, sana göre, topluluk haberlerine mi dayanıyor?

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: O (haber)ler hakkında istediğini söyle.

Muâriz: *Onlar hakkında sen ne diyorsun?*

Şâfiî: Bana göre hakkında Kitap nassı veya Sünnet bulunmayan konularda, içtihatla hüküm arayan müçtehitlerin hepsinin, inşaallah, doğru gördüğünü belirtmesi ve yapması mümkündür. Senin dediğin gibi değildir. Ama yine de sen dilediğini söyle.

Muâriz: *Birincinin uygulaması onları bağlar dersem, ikinci ve üçüncünün uygulaması birinciye muhalif değil, aynı olması gerekirdi. Şayet, Ebû Bekr'in uygulamasına hayatta iken katılmadılar dersem, bu durumda bana 'bu onun hakkıdır, onlar katılmasalar da içtihadı kendisi için geçerlidir' demek düşer.*

Şâfiî: *Evet.*

Muâriz: *Onlardan böyle bir şey bilmiyorum. Topluluğun, kendilerinden önce yaşamış/geçmiş bir grup hakkında 'bize şöyle söyledi' diyerek (önceki) topluluktan nakilde bulunduğunu görene kadar kabul de etmiyorum, desem?*

Şâfiî: Bu konuda, ne şüpheyeye düşen ne de bir başkasından aksine rivayette bulunan kimse tanımaktayız. Böyle bir şeyin sabit olması şayet câiz olmazsa, senin söylediğin gibi söyleyerek, senin icmâ olduğun iddia ettiğin konuların hepsinde sana karşı çıkana delilin nedir?

Orada bulunanlardan bir **grup:** *Allah (cc.) ayrılığı/ihtilâfı yerdî, dolayısıyla biz de yerdik.*

Şâfiî: İhtilâfın iki hüküm mü, yoksa bir hüküm mü var?

Muâriz: *Bir hüküm vardır.*

Şâfiî: O halde sana soruyorum.

Muâriz: *Sor.*

Şâfiî: İhtilâftan bir şey artar mı?

Muâriz: *Hayır.*

Şâfiî: Hayatta olsun ölmüş olsun, fetva veren İslam büyüklerinden kavuştuğun kimselerin kendilerinden öncekilerden naklettikleri bazı konularda ihtilâfa düştüklerini biliyor musun?

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: Bunlar hakkında dilediğini söyle.

Muâriz: *Kendilerine câiz olmayan şeyler söylediler, desem?*

Şâfiî: *İcmâlarına karşı çıkmış olursun.*

Muâriz: *Doğru. Bunu geç.*

Şâfiî: *Peki kıyas yapabilirler mi?*

Muâriz: *Evet.*

Şâfiî: *Kıyas yapıp ihtilâfa düşseler, kıyasa devam etmeleri câiz olur mu?*

Muâriz: *Hayır, desem?*

Şâfiî: *O zaman, neye başvuralım, derler.*

Muâriz: *Kıyasa.*

Şâfiî: *Onlar da 'kıyas yaptık' dediler. Ama sen kıyası dediğin gibi görüyorsun, o da kendi dediği gibi görüyor.*

Muâriz: *Bir araya gelinceye kadar görüş bildir(e)mezler.*

Şâfiî: *Yeryüzünün dört bir yanındaki âlimler mi?*

Muâriz: *Evet, desem?*

Şâfiî: *Bir araya gelmeleri mümkün olmaz. Gelseler de ihtilâfa düşerler.*

Muâriz: *Bir araya gelseler ihtilâfa düşmezler.*

Şâfiî: *İki kişi bir araya geldiğinde ihtilâfa düşüyor da, daha çok kimse bir araya gelince nasıl olmaz?!*

Muâriz: *Birbirlerini uyarırlar.*

Şâfiî: *Öyle yaptıklarını var sayalım, bu sefer de ihtilâfçılardan her biri kendi söylediğinin (geçerli) kıyas olduğunu ileri sürer.*

Muâriz: *Bu konuda ihtilâf etmek câizdir, desem?*

Şâfiî: *Önceden söylediğin 'ihtilâfın sadece bir hükmü vardır' sözünden vaz geçip, ihtilâfa düşenlerin her birinin ihtilâfında iki hüküm olduğunu savunmuş olursun.*

Muâriz: *Peki, sen ne diyorsun?*

Şâfiî: *İhtilâf iki türüdür: Hakkında bir Kur'an nassı veya Rasûlullah'ın sünneti veya Müslümanların icmâi olan konularda, bunlardan birini bilen kimseye, ona muhalefet etmek câiz değildir. Hakkında bunlardan biri söz konusu olmayan konularda ise, bu üç husustan birine benzerliğe bakarak ilim ehli, içtihat edebilir. İctihat edebilecek olanlar içtihat ederse, bir ayetin veya icmâm anlamına*

uygun olması gibi bir delil bulunduğunda buna göre görüş belirtebilir. Eğer iki hükme ihtimali olan karışık bir husus olduğunda, birisi içtihat ederek, başkasının içtihadına muhalefet ederse, onun bir şey, başkasının da bir şey söylemesi câizdir. İncelendiği zaman bunun az olduğu görülecektir.

Muâriz: *Söylediklerinin delili nedir?*

Şâfi: Kitap, sünnet ve icmâ ile istidlaldir.

Muâriz: *İhtilâfın hükmü ile arasındaki farkı açıkla.*

Şâfi: Allah Teâlâ "Apaçık deliller geldikten sonra ihtilâfa düşüp, dağuların gibi olmayın!"²⁶ ve "Kendilerine kitap verilenler, ancak açık delil (beyyine) geldikten sonra bölündüler/ayrılığa düştüler"²⁷ buyurmuştur. Dolayısıyla görüyorsunuz ki, Allah üzerlerine huccet getirdiği bir konudaki ihtilâfı kötülemiş ve onlara o konuda izin vermemiştir.

Muâriz: *Bunu anladım. Peki hakkında nass bulunmayan konularda, seni ihtilâfın câiz olduğuna götüren yön nedir?*

Şâfi: Allah'ın kible konusunda Mescid-i Haram'a yönelmelerini farz kılmasıdır. Allah Teâlâ "Nereden (yola) çıkarsan çık, (namazda) yönünü Mescid-i Haram'a çevir. Bu (emir) Rabb'inden (gelen) mutlak bir gerçektir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır. (Yine) nereden çıkarsan çık, yönünü Mescid-i Haram'a çevir. Nerede olursanız olun, yönünüzü onun tarafına çevirin..."²⁸ buyurmuştur. Yolculuğa çıktığımızda, kible konusunda ihtilâfa düşsek, benim zann-ı galibime göre bir yönde, benden başkasının zann-ı galibine göre başka yönde olsa, bize farz olan nedir? 'Kâbe işte oradadır' dersin, her ne kadar yerinde zahir olsa da, o uzakta olanlara gaiptir ve onlara düşen var güçleriyle, kendilerine mümkün olduğu şekilde ve kalplerine galip olan işaretlerle ona yönelmeyi araştırmalarıdır. Bu şekilde davranırlarsa, onlar için ihtilâf/farklı sonuçlar câizdir. Her biri kendine gaip olan hakkı arayarak üzerine düşen görevi yerine getirmiş olur.

Yine Allah Teâlâ "... Sizden iki âdil şahit tutun. ... razı olacağınız şahitlerden..."²⁹ buyurmuştur. Ayrıca "... içinizden adâlet sahibi iki kişi..."³⁰ Buna göre, iki hakimin huzurunda bizzat bulunarak şahitlik eden iki şahit, hakimlerden birine göre âdil olsa, diğerine göre âdil olmasa, ne düşünürsün?

²⁶ Âl-i İmrân (3), 105.

²⁷ Beyyine (98), 4.

²⁸ Bakara (2), 149-150.

²⁹ Bakara (2), 282.

³⁰ Talâk (65), 2.

Muâriz: İki şahidi âdil kabul eden hakimin şahitlikleri geçerli sayması, onları âdil kabul etmeyenin ise şahitlikleri reddetmesi gerekir.

Şâfiî: İşte bu ihtilâftır.

Muâriz: Doğru.

Şâfiî: O halde sana (senin de) ihtilâfi ikiye ayırdığını göstermiş oluyorum.

Muâriz: Gayb konularında bundan başkası ol(a)maz. Fiil ve hükümleri farklı olsa da her biri üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiş olur.

Şâfiî: Biz de böyle söylüyoruz. Allah Teâlâ "... Buna, Kâbe'ye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere, içinizden adâlet sahibi iki kişi hükmeder.."31 buyurmuştur. İki âdil kişi bir konuda bir şeye hükmetse, başka iki kişi de bir konuda daha fazla veya azına hükmetse, her biri, ihtilâf etseler de, içtihat etmiş ve üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiştir.

Yine Allah Teâlâ "Fenalık ve geçimsizliğinden korktuğunuz kadınlara gelince, önce kendilerine öğüt verin, sonra uzlaşmazlarsa onları yataklarda yalnız bırakın, olmazsa (hafifçe) vurun..."32 ve "... Allah'ın ilkelerini ayakta tutamamaktan korkarsanız, (eşlerden) her ikisine de (kadının) verdiği fidyede(n vazgeçmesinde) bir günah yoktur..."33 buyurmuştur. Buna göre, iki bayan aynı fiili işleseler, birinin kocası geçimsizlik ve fenalığından korksa, diğerinin kocası geçimsizlik ve fenalığından korkmasa, ne dersin?

Muâriz: Geçimsizlik ve fenalığından korkarın öğüt vermesi, uzaklaştırması ve vurması câiz, geçimsizlik ve fenalığından korkmayanın ise vurması câiz değildir.

Şâfiî: İşte böyle, filleri aynı olsa da, hanımının Allah'ın hadlerini yerine getirmeyeceğinden korkan kadının kocasının bu hükmü alması câiz, diğeri için değildir.

Muâriz: Evet. Ama ben, bunu söylesem/savunsam, her halde başkası bana ve sana muhalefet eder ve bizden bunu kabul etmez. Peki, ihtilâfın câiz olduğuna dair sünnet nerede?

Şâfiî: Abdulaziz b. Muhammed bize, Yezid b. Abdillâh b. el-Hâd, Muhammed b. İbrâhîm, Busr b. Saîd, Amr b. el-Âs'ın mevlâsı Ebû Kays yoluyla Amr b. el-Âs'ın Hz. Peygamber'in "Bir hakim içtihat

31 Mâide (5), 95.

32 Nisâ (4), 34.

33 Bakara (2), 229.

yoluyla hükmedip isabet ederse ona iki ecir, hata ederse bir ecir vardır.”³⁴ sözünü duyduğunu haber vermiştir. Yezîd b. el-Hâd bu hadisi Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a söylemiş, o da 'Ebû Seleme bana aynı hadisi Ebû Hureyre'den nakletti' demiştir.”

Muâriz: Başka ne?

Şâfi: Açıkladığımız gibi, hakimler ve müftüler günümüze kadar, ancak kendileri için câiz olan yolla hüküm ve fetvâ vererek, hüküm ve fetvâ verdikleri bazı konularda ihtilâf etmişlerdir: Sana göre bu icmâdır. Oysa onların fiillerinde ihtilâf mevcut iken, Allah daha iyi bilir- bu, nasıl icmâ' olabilir?

D- Allah'ın Farzlarını Beyan :

Rebî' b. Süleyman'ın rivayetine göre, **Şâfi** şunları söylemiştir:

Allah'ın (cc.) Kitabındaki farzlar iki şekildedir: **Birincisi**, vahyin yeterli olup, tevil ve (başka bir) habere ihtiyaç bırakmayacak şekilde nasıl farz kıldığını açıkladığı bazı farzlar; **diğeri** de Kitabı yoluyla farz olduğunu muhkem olarak ortaya koyup, nasıl uygulanacağını Nebi-sinin (sav.) diliyle açıkladıklarıdır. Sonra da (Allah) Kitabında şu ayetlerle, Rasûlullah'ın (sav.) farz kıldığı şeylerin farzlığını onaylamıştır: “Peygamber size neyi getirirse, onu alın ve size neyi yasaklarsa ondan sakının”³⁵, “Asla, Rabbine yemin ederim ki, onlar aralarında çıkan sorunlarda seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükümden içlerinde bir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.”³⁶ ve “Allah ve Rasûlü kendileri ile ilgili bir konuda hüküm verdiklerinde, kadın erkek hiç bir mümin için, tercih hakkı yoktur.”³⁷ Kur'an'da bu anlamda başka ayetler de vardır. Dolayısıyla kim Rasûlullah'tan (sav.) (bir hüküm) kabul etmişse, onu Allah'ın emriyle kabul etmiş demektir.

* Farzlar, farz oldukları konuda sabit olmaları bakımından birleşir, sonra (uygulanan) kuralları bakımından Allah (cc.) ve Rasûlü'nün (sav.) ayırdığı şekilde ayrılırlar. Dolayısıyla biz de farklı olan yönleri ayırır ve aynı olan yönleri de birleştiririz. (İbadetlerde) bir fer'î hüküm diğerine kıyaslanmaz.

Bu farzlardan ilk olarak hükümlerini açıklamaya başlayacağımız şey namazdır:

[1- Namaz :]

³⁴ Kaynak için ayrıca bkz. Dipnot:20.

³⁵ Haşr (59), 7.

³⁶ Nisâ (4), 65.

³⁷ Ahzâb (33), 36.

Namazın, akli yerinde baliğ olan kişilerin üzerine sabit, hayız günlerinde hayızlıdan sakıt olduğunu görüyoruz.

Farz ve nafilelerin, su varsa, ikisinin de hazardsa ve seferde ancak su ile taharet yaparak; öte yandan, su yok ise veya kişi, bir uzununun telef olmasından veya hastalığının artmasından korktuğu için abdeste güç yetiremeyecek olan bir hasta ise, seferde ve hazardsa tememmümlle kılınabildiği konusunda birleştiğini görüyoruz.

Yine ikisi de ancak, hazardsa ve yer üzerinde konaklandığında, Kâbe'ye yönelerek kıldıkları noktasında birleşmektedirler. Ama yolcu iseler, ikisi de farklılaşmış nafilâ namaz kılanın, binitli olması durumunda, hayvanının yöneldiği tarafa dönüp ima ile kılabilceğini, ama bunun, farz kılan için -sadece korku hali dışında- asla mümkün olmadığını görüyoruz.

Vacip bir namaz kılan kişi, eğer ayakta kılabilcek kadar gücü varsa, ayakta kılmaktan başkası câiz değildir. Fakat nafilâ kılanın, oturarak kıması câizdir. Buna göre, vakit içinde ayakta farz namazını kılan kişi, gücü yetmezse oturarak, ona da gücü yetmezse yaslanarak, bu durumda gücü yeterse secde ederek, yetmezse ima ile kılar.

[2- Zekat :]

Zekatın da namazla birleşen ve ayrılan yönleri olan bir farz olduğunu görüyoruz; (Örneğin) zekatın sabit olduğu veya düştüğü durumlar vardır. Sabit olduğu takdirde, bütün durumlarda eşit olarak, onu vacip olduğu şekilde edâ etmekten başka yol yoktur. (Zekat), namazın ayakta veya oturarak kılınabildiği gibi, özürle farklı uygulanması olmaz.

Bir kişide hazır bir mal/para varsa, ona zekat vacip olup, dengi bir borcu varsa zekat düşer, hatta bu durumda üzerinde hiçbir sorumluluk da olmaz. Namaz ise, asla düşmez, onu gücü yettiği şekilde edâ eder.

Rebî'in nakline göre,³⁸ "Şâfiî'nin bu konuda başka bir görüşü daha vardır: Kişinin 20 dînâr borcu olsa, ona denk olarak da parası olsa, Allah Teâlâ'nın '*onların mallarından, onları temizleyip arındıracak sadaka al...*'³⁹ ayeti sebebiyle, zekat vermekle mükellef olur. Şayet bu 20 dînârı birine bağışlasa hibesi câizdir. Tasadduk etse sadakası câizdir. Telef olsa, kendi malından telef olmuş olur. Sayılan bütün bu hükümler, (20 dînârın) onun malı olduğunu gösterdiğine gö-

³⁸ Bu kısım Rebî'in ilavesidir.

³⁹ Tevbe (9), 103.

re, Allah Teâlâ (mutlak olarak) "onların mallarından ... al" buyurduğu için, o paranın zekatını vermesi vaciptir."

* Mal sahibi (zengin) bir bayanın, hayız halinde üzerinden namaz düşmesine rağmen, zekat düşmemektedir. Aynı şekilde sabi ve aklını kaybetmiş (mecnundan da zekat düşmez).

3- Oruç :

Orucun da, namaz gibi, vakti belli bir farz olduğunu görüyoruz. Ancak vaktinde edâya güç yetirebildiği halde, yolcunun tutmayıp daha sonra kazâ etmesine ruhsat verildiğini görüyoruz. Fakat bu durum, namaz için geçerli değildir. Namazı vaktinden başka bir vakte/güne tehir etmeye ruhsat yoktur.

Namazda kasır yapmaya ruhsat varken, oruçta en ufak bir kısaltmaya ruhsat yoktur. Dolayısıyla kişinin hastalık, sıhhat vb. farklı durumlarına göre, orucu değişikliğe uğramaz.

Ramazan ayında oruç esnasında cinsel ilişkide bulunursa, bulabildiği takdirde köle azat eder, hac esnasında cinsel ilişkide bulunursa büyük baş hayvan (bedene) boğazlar, namaz esnasında cinsel ilişkide bulunursa tövbe eder, üzerine her hangi bir keffaret gerekmez. Ancak bütün bu hallerde cima etmek haramdır. Öte yandan haram olan bir çok cinsel ilişki durumunda keffaret gerekmez.

Sonra kişiyi, Ramazan orucunu kazâ ederken ya da adam öldürme veya zihar keffareti orucu tutarken cinsel ilişkide bulunduğu, bütün bunlarda kişiye keffaret değil bedel gerektiğini görüyoruz.

Bayılan ve hayızlı kişiye oruç ve namaz mükellefiyeti yok iken, baygın ayıldıktan, hayızlı temizlendikten sonra, baygınlık ve hayız günleri kadar orucu kazâ etmeleri gerektiğini görüyoruz. Ancak bazılarına göre, hayızlının namazı kazâ etmesi gerekmez, bize göre ise bayılanın da namazı kazâ etmesi gerekmez.

[4-Hac :]

Haccın, oraya gitmeye yol/imekân bulabilen özel kişilere farz olduğunu görüyorum. Yine haccın bazı konularda namazla birleştiğini bazı konularda ise ayrıldığını görüyorum.

Farklı olduğu noktalar; namazda elbise giymek helal iken, hacıya haramdır. Hacıya kasıtlı/bilerek konuşmak helal iken, namaz kılana bu haramdır.

Kişi namazı bozarsa, ona devam edemez, onun yerine yenisini kılar ve keffaret ödemez. Ama haccını bozarsa, fasit olarak devam

eder, başka bir şey yapması gerekmez, sonra da keffaret ödeyip fidye verir.

Haccın belirli bir vakti vardır, namazın da. Kişi haccın vaktinde hata ederse, o hac onun için geçerli olmaz. Sonra namaz kılanın da hac yapanın da (vaktinde edâ yapmakla) sorumlu olduklarını gördüm. Ancak kişi vaktinden önce namaza girerse namazı câiz olmaz, ama hac yapan vaktinden önce hacca girse câiz olur.

Namazın başı ve sonu vardır; başı tekbir, sonu da selam vermektir. Başı ile sonu arasında namazı bozacak bir şey yapıldığı zaman, o namazın hepsini bozar. Haccın da başı ve sonu olduğunu, hatta ondan sonra da bazı şeyler olduğunu görüyoruz; başı ihram, son cüzleri de şeytan taşlama (ramy), tıraş ve kurbandır. Kişi bunları yaptığı zaman, bize ve sünnetin delâletine göre, özellikle kadınlara yaklaşma dışında, her yönden ihramdan çıkar. Bizim dışımızdakilere göre ise, kadınlardan, güzel koku ve avlanmaktan uzak durması gerekir. Sonra, bu durumdaki kişinin, kendisine helal olmadan kadınlara yaklaştığında büyük baş hayvan (bedene) boğazlaması gerektiğini, eğer tavaf edinceye kadar kadınlara yaklaşmazsa haccın fesada uğramadığını, tavaftan sonra ise hem kadınların, hem de haccın kendisine haram (yasak) kıldığı her şeyin, -hacdan dönüşüne kadar Mina'da kalma, şeytan taşlama, vedâ tavafı süresi içinde- kendisine serbest olduğunu gördüm ki, bunları hac ihramından çıkmış vaziyette helal olarak yapar. Namazda ise, yaptığı her şey namazın yasakları içersindedir.

Kişinin hac ibadetinin, terk edilmesi durumunda, kan akıtma (kurban), oruç, sadaka, hac vb. bir keffaretle bedel ödeme yükümlülüğü gerektiren bir takım unsurlara sahip olduğunu gördüm. Namazda ise, (terk edilmesi halinde) ancak şu iki husustan biriyle yükümlülük vardır: Ya yapması gereken bir şeyi terk eder, namazı bozular, yeni baştan kılması dışında ne bir keffaret ne de başka bir şey onu kurtarır. Ya da namazın temel rükünleri dışında yapması gereken bir şeyi terk eder, bu durumda namazı geçerli olur. Fakat fazileti (sevabı) azalır, keffaret de gerekmez.

Sonra haccın bir başka vakti daha var ki, o da, hacıya eşiyile birlikte olmayı serbest kılan hayvan boğazlamadan sonra Kâbe'yi tavaf vakti, bir de Mina'dan dönüp vedâ tavafını yapma vakti ki, hacı bu dönüşü isterse acele eder, iki günde yapar, isterse geciktirebilir.

[E- Peygamber'e Özel İşler ile Genel Kapsayan Davranışlar:]

Rebî b. Süleymân Şâfiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir:

İbn Uyeyne, Rasûlullah'tan (sav.) isnadıyla, onun şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Benim adıma, insanlar kesinlikle bir şeye

sarılmasınlar, zira ben, ancak Allah'ın onlara helal kıldığını helal, haram kıldığını da haram kılıyorum.”

* Bu munkatî'dir ve biz, Tavus'un fikhını biliyoruz; Şayet bu, Rasûlullah'tan sabit olsaydı, onun, nitelediğim şekilde olduğunu açıklardı, inşaallah. Rasûlullah 'insanlar benim adıma bir şeye sarılmasınlar' dedi, 'benden olana/gelene sarılmayın' demedi. Bilakis, ondan olana sarılmayı emretti. Zaten Allah Teâlâ da bunu emretmiştir.

* İbn Uyeyne, Ebi'n-Nadr'dan, o Ubeydullah b. Ebi'r-Râfi'den, o da babasından, Rasûlullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Kendisine emrettiğim veya nehyettiğim bir şey ulaşıp da, koltuğuna yaslanıp, 'Biz anlamayız, bu bizim Allah'ın Kitabında bulunduğumuzdur ve ona uyarız' diyen, sizden birini görmeyeyim.”. Zira Nebi, bize emrettiğine uymayı ve nehyettiğinden de uzaklaşmayı emretmiştir. Allah da bunu, Kitabında kullarına farz kılmıştır. İnsanlar, ellerinde bundan olan şeylere tutunurlarsa, bunu öncelikle Allah'tan, sonra Rasûlü'nden, sonra da onun delâletinden yapmış olurlar. Fakat Rasûlullah “İnsanlar benim adıma bir şeye sarılmasınlar” sözünü eğer dediyse, o söz, Rasûlullah örnek durumunda olduğu için, onun bir takım ayrıcalıkları olduğunu gösterir. Bunlar da, insanlara muhah kılınmayıp ona muhah kılınmış ve insanlara haram kılınmayıp da ona haram kılınmış şeylerdir. Bu yüzden Hz. Peygamber, insanlar, kendileri dışında benim için olan veya bana (yasak) olan şeylere sarılmasınlar, şayet benim içinse veya bana (yasak) ise, ona sarılmasınlar, demiştir. Bu, aynen, Allah'ın ona, dilediği sayıda kadını helal kılması, kendisini Peygamber'e (sav.) hibe eden kadını nikahlanmasını helal kılması gibidir. Nitekim Allah Teâlâ da “... müminlere değil, sadece sana özgü...”⁴⁰ buyurmuştur. Hiç kimse de Rasûlullah, dörtten fazlayı bir arada topladı, Rasûlullah, mehirsiz olarak bir kadını nikahlamıştır. Rasûlullah ganimetler arasından Safiyye'yi aldı diyemez. Bunlar Rasûlullah'ın (sav.) hakkıdır. Çünkü Allah Teâlâ, hem kendi Kitabında hem de Peygamber'inin (sav.) diliyle bunların ona özgü olduğunu açıklamıştır. Allah (sadece) ona eşlerini yanında tutma ile ayrılma arasında seçim yapmayı emretmiştir. Dolayısıyla kimse ben Allah'ın Rasûlullah'a farz kıldığına dayanarak eşime muhahyerlik tanıyabilirim, diyemez. Rasûlullah'ın –eğer dediyse– “insanlar benim adıma bir şeye sarılmasınlar...” sözünün anlamı işte budur. Rasûlullah'ın uygulaması da, emri de aynen böyle olmuştur. Ona, kendisine vahyedilene uyması emredilmiştir. Onun uyduğuna da şahitlik ederiz.

⁴⁰ Ahzâb (33), 50.

Vahyin olmadığı yerlerde ise, Allah Teâlâ vahiye, onun ilgili sünnetine uymayı farz kılmıştır. Onu (sünnet) kabul eden, ancak Allah'ın farzıyla kabul etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ (bu bağlamda) "Rasûl size ne getirdiyse onu alın ve size neyi yasakladıysa ondan kaçının."⁴¹ ve "Asla, Rabbine yemin ederim ki, onlar aralarında çıkan sorunlarda seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükümden içlerinde bir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."⁴² buyurmuştur. Yine bize, Sadaka b. Yesâr'ın Ömer b. Abdilazîz'den nakline göre, o Medine'de çağrı yapmış ve bunun üzerine üç aydan daha az bir sürede hamileliğin ortaya çıkamayacağına icmâ edilmiştir.

* Allah Teâlâ Peygamber'ini (sav.) Kitabında ve dininde, Kitabında açıkladığı bir konuma/makama getirmiştir. Onun ancak Allah'ın vahyettiği konularda, vahyettiğinden başkasını söylemeyeceğini, Allah'ın Kitabına muhalefet etmeyeceğini ve Allah hakkında, ancak Allah'ın istediği şeyleri açıklayacağını bilmeleri kullarının üzerine farzdır. Bunu, Allah Kitabında şu şekilde izah etmiştir: "İşte ayetleriniz apaçık olarak kendilerine okununca, Bizimle karşılaşacakların ummayanlar 'Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir' dediler. De ki, 'Onu kendi kendine değiştirmem asla mümkün değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım...'"⁴³ Yine Allah Teâlâ Peygamberine (sav.) hitaben "Rabbinden sanan vahyedilene uy!"⁴⁴ buyurmuştur. Allah Teâlâ bunun benzerini başka ayette de belirtmiştir.⁴⁵ Ayrıca Allah Teâlâ "Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur..."⁴⁶ Yine "Rabbine and olsun ki, ... asla iman etmiş olmaz."⁴⁷ buyurmuştur.

* (Abdülazîz b. Muhammed) ed-Dur'âverdi bize, Amr b. Ebî Amr, el-Muttalib b. Hanteb yoluyla Rasûlullah'ın "Allah'ın size emir buyurduğu hiçbir şeyi bırakmaksızın onu size emrettim, size yasakladığı her şeyi ben de size yasakladım." buyurduğunu nakletmiştir.⁴⁸

Rebi'in rivayetiyle:

* Süfyân b. Uyeyne bize, Ebi'n-Nadr Sâlim, Ubeydullah b. Ebi'r-Râfi ve babası yoluyla, Rasûlullah'ın (sav.) "Sizden, kendisine emrettiğim veya nehyettiğim bir şey ulaşır da, koltuğuna yaslanıp, 'Ben

⁴¹ Haşr (59), 7.

⁴² Nisâ (4), 65.

⁴³ Yûnus (10), 15.

⁴⁴ En'am (6), 106.

⁴⁵ Bkz. Ahzâb (33), 2.

⁴⁶ Nisâ (4), 80.

⁴⁷ Bkz. Nisâ (4), 65.

⁴⁸ Benzer rivayet için bkz. Hâkim, **Mustedrek**, (Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990), II, 278, (H.no:3002).

anlamam, bu bizim Allah'ın Kitabında bulduğumuzdur ve ona uyarız diyen birine rastlamayayım." buyurduğunu rivayet etmiştir.

Bunun örneği şudur: Allah Teâlâ namaz, zekat ve haccı Kitabında mücmel olarak (cümleten) farz kılmış, Rasûlullah da Allah'ın istediğine uygun olarak namazın sayısını, vakitlerini, rüku ve secde sayısını; haccın sünnetlerini, kişinin hac esnasında yapacağı ve kaçınacağı şeyleri; hangi mallardan ne kadar zekat alınacağını ve alma vaktini açıklamıştır.

Yine Allah Teâlâ "Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesin!"⁴⁹ ve "Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz sopa vurun!"⁵⁰ buyurmuştur. Şimdi biz, Kur'an'ın zahirine (görünen anlamına) göre hareket etsek, hırsızlık denebilecek her fiili işleyeni(n elini) keser, zina denebilecek her fiili işleyene de yüz sopa vururduk. Halbuki (onun) çeyrek dinarda (el) kesip, daha azında kesmediğine ve başından evlilik geçmiş hürlere recm uygulayıp celde/sopa cezası vurmadığına bakarak, Allah Teâlâ'nın el kesmek ve celde vurmaktan kastının, sadece bazı hırsızlık ve zina eylemlerine yönelik olduğunu çıkarıyoruz.

Aynı şekilde mestler üzerine mesh konusu da bundan farklı değildir; Allah Teâlâ "Namaza yöneldiğiniz zaman, yüzlerinizi, bileklerinize birlikte kollarınızı yıkayın, başınızı mesh edin ve kuru topuklarla birlikte ayaklarınızı (yıkayın)..."⁵¹ buyurmuştur. bununla birlikte, Hz. Peygamber'in (sav) mestler üzerine mesh ettiğine bakarak, biz de Allah'ın (cc.) ayak yıkamaya ait farzının herkese değil, bazı abdest alanlara yönelik olduğunu, meshin ise -Rasûlullah'ın sünnetinin delâletiyle- tam bir taharetle ayaklarını mestlere sokan kişiler için geçerli olduğunu çıkarıyoruz. Çünkü (imkân olmasaydı), ayak yıkamak ona farz olduğu halde, o mesh etmezdi. Aynı şekilde ona farz olan el kesmek ve celde vurmak olsaydı, bazı hırsızlardan el kesme cezasını, bazı zinacılardan da yüz celde cezasını kaldırmazdı.

Şayet, Hz. Peygamber'in ashabından bazısının "Kitap (abdest ayeti), mestler üzerine meshten önce inmiştir. Çünkü Mâide suresi Hicaz'da sabit olan meshten önce, Tebük gazvesinde nazil olmuştur" dediğine dair rivayete dayanan varsa ve yine 'Hz. Peygamber'in (sav.) mesh yaptığı abdestinden önce ve sonra (iki kere) abdest farz kılınmıştır, bu yüzden mesh nesh olunmuştur' diyen varsa, Kur'an'da iki (kere) abdestin farz olduğuna dair (delil) getirmelidir. Biz abdestin bir kere farz olmasından başka bir bilgiye sahip değiliz. Yine biri 'abdest ona farz olunmadan önce mesh yapmıştır' diye iddia etse, o zaman

⁴⁹ Mâide (5), 38.

⁵⁰ Nûr (24), 2.

⁵¹ Mâide (5), 6.

da abdestsiz namaz olduğunu savunmuş olur. Halbuki biz, asla abdestsiz bir namaz olduğunu bilmiyoruz. Hangi Kitap/ayet mestler üzerine meshten önce inmiştir? Mesh, açıkladığımız üzere, - Rasûlullah'ın (sav.) hırsız, zina eden vb. kişilere dair olan Allah Teâlâ'nın farzlarını açıkladığı diğer bütün sünnetlerinde olduğu gibi-, Rasûlullah'ın (sav.) sünnetinden çıkarılmıştır.

* Sünnet, asla Kur'ân'a aykırı olamaz. Allah Teâlâ başarılar nasip eylesin!